

ZESZYTY NAUKOWE WYŻSZEJ SZKOŁY PEDAGOGICZNEJ W BYDGOSZCZY
Studia z Wychowania Muzycznego 1987 z. 7/8

MIROSŁAWA DOBEK
WSP w Bydgoszczy

PIEŚNI HISTORYCZNE WYRAZEM PATRIOTYCZNEJ POSTAWY NARODU POL-
SKIEGO

Uwagi wstępne

Główne cele wychowania współczesnej szkoły zacierają do kształtowania wszechstronnie rozwiniętej jednostki, ze szczególnym uwzględnieniem przygotowania jej do czynnego udziału w życiu własnego kraju. Czołowe miejsce w tym procesie zajmuje wychowanie patriotyczne. Na treść wychowania patriotycznego składają się takie elementy, jak: nauczanie historii ojczyzny i języka ojczystego, przeżywanie piękna rodzimego krajobrazu, jego literatury, sztuki i muzyki, a także wzory cnót publicznych i bohaterstwa. Ogniwem centralnym, wokół którego skupiają się zagadnienia patriotyzmu, jest ojczyzna, różnie interpretowana na przestrzeni dziejów. Z tego powodu inaczej przedstawiały się problemy wychowania patriotycznego w Polsce w dobie rozbiorów i walk o narodowe wyzwolenie, a inaczej przedstawiają się dziś, w okresie budownictwa nowego ustroju.

Wśród teoretyków wychowania patriotycznego istnieje pogląd, iż w procesie kształtowania postaw patriotycznych nieodzowny jest związek z tradycją i wyobrażeniami przeszłości. Poznanie postępowych tradycji narodowych i rewolucyjnych na tle historii całego narodu polskiego, jego walki o byt narodowy i Pracy nad rozwojem państwa, poznanie jego wkładu w ogólnoludzki dorobek - ma ogromne znaczenie w wychowaniu patriotycznym młodzieży. Szczególną rolę w tym procesie mogą odegrać pieśni, zwłaszcza historyczne. Stanowiąc element wychowania przez sztukę, oddziałują przede wszystkim na uczucia, angażując zarazem intelekt i wolę.

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie związków pieśni z wydarzeniami historycznymi o doniosłym znaczeniu w życiu na-

rodu. Podjęty problem może mieć duże znaczenie w procesie wychowania patriotycznego w szkole. Jednym z elementów tego wychowania jest, jak już **stwierdzono**, rozwijanie szacunku do tradycji historycznych, kształtowanie uczuć pietyzmu wobec narodowej przeszłości. Tym celom mogą służyć odpowiednio dobrane pieśni historyczne wykorzystywane zwłaszcza przez nauczycieli muzyki, języka polskiego i historii.

Występujące w dziejach naszego narodu specyficzne nurty patriotyczne znalazły swoje odbicie, z różnym nasileniem, w polskich pieśniach historycznych. Pieśni te wyrażały ducha narodu, były odzwierciedleniem jego dążeń i pragnień, wyrazem wzlotów i upadków, stanowiły swoistą kronikę i historię życia narodu. Wyrażały postawy patriotyczne społeczeństwa w danym okresie historycznym. Odegrały przy tym ważną rolę mobilizującą do walki o równość społeczną, która w naszych polskich warunkach łączyła się z dążeniami do uzyskania wolności politycznej.

Pojęcie "pieśń historyczna" używam w tej pracy na określenie pieśni żołnierskich, powstańczych, **robotniczych**, **chłopskich**, popularnych, powstałych w określonym okresie historycznym i związanych ze znaczącymi dla narodu polskiego wydarzeniami. Pisząc na temat treści pieśni, brałam pod uwagę przede wszystkim jej warstwę słowną, wyrażającą bezpośrednio idee i dążenia autorów słów.

W niniejszym artykule jako cezurę przy analizie polskich pieśni historycznych przyjęto uchwalenie Konstytucji 3 Maja i Sejmu Czteroletniego. Nie jest to wybór przypadkowy. W okresie tym uformowały się ostatecznie narody Europy, w tym naród polski. Wraz z konkretyzowaniem się w świadomości ludzi pojęcia narodu, skryształizowały się uczucia patriotyczne. W XVIII wieku patriotyzm nabrał ogólnego charakteru. Zaczęto o nim mówić jako o stosunku do samego kraju, o emocjonalnym z nim związku. Począwszy od tego okresu pieśni historyczne posiadają wyraźnie narodowy charakter. Zanalizowano pieśni historyczne powstałe do roku 1939. Ocena dorobku pieśniowego okresu wojny i okupacji oraz pierwszych dziesięcioleci Polski Ludo-

wej wymaga odrębnego opracowania, tak z uwagi na obszerność materiału badawczego, jak i na stosunkowo krótką perspektywę historyczną.

1. Zmienność treści patriotyzmu polskiego w perspektywie historycznej

Treść i zakres pojęcia "patriotyzm" są ściśle powiązane z treściami życia moralno-społecznego konkretnych ludów i narodów. Tak, jak treści różnorodnych dziedzin ich życia społecznego uległy i ulegają przeobrażeniom, tak treść tych pojęć również podlega wielorakim zmianom znaczeniowym. Przeglądu tego zagadnienia dokonali zarówno wybitni historycy, teoretycy nauki o państwie i prawie jak też socjologowie.

Z bogatej literatury wybrałam tylko te pozycje, które wydały mi się najbardziej przydatne dla treści zawartych w dalszych rozdziałach pracy.

Dowody patriotyzmu możemy już znaleźć w epoce średniowiecza. Średniowieczny patriotyzm ma jeszcze mało skomplikowaną treść. Na ogół za typowy dla średniowiecza przejaw miłości do ojczyzny uważa się przede wszystkim przywiązanie i wierność okazywane panującemu władcy, oraz udział w obronie kraju przed najazdami obcych¹. Fakt ostatni świadczy również o kształtowaniu się świadomości narodowej w tej epoce. Wróg pustoszący kraj i mówiący językiem niezrozumiałym i posiadający inne zupełnie obyczaje potęgował wśród Polaków poczucie odrębności narodowej, wzmacniał więź międzyplemienną². Fakt, co stwierdza Kottowski - że Polacy stosunkowo szybko zjednoczyli się po rozbiu dzielnicowym w jedno państwo, mówi sam za siebie³.

Pojęcie patriotyzmu w naszych polskich warunkach zawsze łączyło się z uczuciem miłości i przywiązaniem do kraju, ojczyzny, do własnego narodu oraz jego tradycji i kultury. Terminem tym /od łac. "patria"/ określano nie tylko uczucia związane ze stosunkiem do własnego narodu i państwa, ale także postawy. Słowo "patria" nie zawsze oznaczało to samo dla wszystkich klas i warstw społecznych. Pojmowanie ojczyzny sprowadzało się do rozumienia jej jako "ojczyzny prywatnej".

St.Ossowski - wybitny socjolog i badacz kultury - wprowadza rozróżnienie między terminami "ojczyzna prywatna" i ojczyzna ideologiczna". Jeśli jednostka czuje silną więź ze środowiskiem, to "obszar który tu wchodzi w grę" - jak mówi autor - nazwiemy prywatną ojczyzną⁴. Pojęcie ojczyzny ideologicznej łączy się bardziej z poczuciem przynależności do narodu, do idei, czyli wartości etyczno-moralnych, politycznych, religijnych bądź światopoglądowych, jakie zbiorowość prezentuje, i z którymi jednostka stara się identyfikować.

Problem "ojczyzny polskiej" i "ojczyzny chłopskiej", "ludowej" pojawił się w I poł. XIX wieku i pozostawał w świadomości klas pracujących jeszcze długo po odzyskaniu niepodległości państwowej w 1918 roku⁵.

Dopiero w wyniku rewolucyjnych przeobrażeń i dzięki powstaniu Polski Ludowej w 1944 roku słowo "ojczyzna" zaczęło dla wszystkich Polaków oznaczać to samo. St.Ossowski napisał w 1945 roku: "zdemokratyzowała się także ojczyzna"⁶. W myśl tego posiadanie ojczyzny przestało być jednym z przywilejów klasowych.

Wybuch francuskiej rewolucji burżuazyjnej w 1789 roku był momentem zwrotnym w dotychczasowym porządku społecznym Europy. Rewolucja ta zmieniła utrzymujący się w świadomości ludu dotychczasowy ład i porządek. Wpłynęła również na świadomość społeczeństwa francuskiego, a później wielu innych społeczeństw, co pociągnęło za sobą zmianę rozumienia pojęcia "patriotyzm". Odtąd używane jest ono w ścisłym i nierozzerwalnym związku z pojęciem "ojczyzna", "naród", "państwo".

Dziewiętnastowieczny materializm historyczny określa zasady zdefiniowania pojęcia "naród", który według współczesnego socjologa J.Wiatra należy rozumieć jako "historycznie ukształtowaną, trwałą wspólnotę, powstałą na gruncie wspólnych losów dziejowych i ostatecznie okrzepłą w epoce kapitalizmu, charakteryzującą się istnieniem świadomości własnej odrębności jako narodu"⁷.

Gdy zastanawiamy się nad pojęciem "państwo" możemy sięgnąć również do definicji wspomnianego socjologa, który mówi, że: "państwo jest obiektywnym wcieleniem idei ojczyzny, jest ojczyzną narodu"⁸.

Postawy i czyny patriotyczne pojawiły się na długo przedtem, zanim na przełomie XVIII i XIX wieku ukształtowała się nowa koncepcja patriotyzmu. Nie była ona od samego początku jednolita. Mimo tego samego rodowodu mamy do czynienia z dwiema koncepcjami polskiej myśli patriotycznej. Koncepcja szlachecko-burżuazyjna postulowała odbudowę niepodległości w kierunku demokracji typu burżuazyjnego. Druga koncepcja to patriotyzm typu plebejsko-ludowego, z którego swój rodowód wziął patriotyzm socjalistyczny. Ta koncepcja przechodziła długą drogę, a ostateczną postać przybrała po ukształtowaniu się polskiego rewolucyjnego ruchu robotniczego. Koncepcja ta od początku wiązała hasła niepodległościowe z programem walki o wyzwolenie społeczne oraz o reformy typu socjalistycznego⁹.

Mówiąc o rozwoju polskiego patriotyzmu na przestrzeni wieków, nieodzownym wydaje się zwrócenie uwagi na pracę W. Wojtyńskiego, który dokonuje przeglądu niektórych nurtów patriotyzmu Polaków w zależności od epoki historycznej, sytuacji społecznej narodu. Jeden z nurtów to - "składanie życia na ołtarzu Ojczyzny" - czyli patriotyzm bitewny Polaków. Jemu zawdzięcza Polska swój powrót w stare piastowskie granice.

Ciągła aktywność bojowa Polaków na przestrzeni wieków oraz zaspokajanie na tej drodze wielu aspiracji narodowych, sprawiły, że nurt ten przysłonił ogromem przelanej krwi wszystkie inne nurty patriotyczne narodu¹⁰.

Drugi nurt - to walka patriotów o naprawę stosunków i odnowę życia kraju w momentach przełomowych i tragicznych; w trosce o ratowanie państwa przed upadkiem. Przykładem tego może być dzieło Andrzeja Frycza Modrzewskiego z XVI w., jak i dążenie postępowych ugrupowań Polaków do reform politycznych, zakończonych uchwaleniem Konstytucji 3-Maja¹¹.

Nurt trzeci nazywa Wojtyński bógoojczyźnianym, którego symbolem są matki-Polki, które strzegły polskiej mowy, patriotycznego domu rodzinnego¹².

Specyficzny rodzaj patriotyzmu Polaków wygnańców, żołnierzy-tułaczy nazywany został przez autora nurtem **nostalgicznym**¹³. Wreszcie najistotniejszy - nurt rewolucyjny - zespolający wszystkie najszlachetniejsze wątki polskiego patriotyzmu, jednoczy

dążenie do wolności narodowej i niepodległości państwowej ze społeczną walką wyzwolenczą. Oznacza on walkę o demokratyczną, sprawiedliwą Ojczyznę wszystkich obywateli¹⁴.

Współczesny, socjalistyczny patriotyzm - jak głoszą tezy programowe KC PZPR - "zawiera w sobie wszystkie postępowe wartości tradycyjnego patriotyzmu polskiego: miłość do kraju ojczystego, gotowość do najwyższych poświęceń dla Ojczyzny, przywiązanie do kultury narodu, dumę z jego bohaterskiej przeszłości i z jego wkładu do rozwoju ogólnoludzkiej cywilizacji. "Jest to jednak patriotyzm nowy, pełniejszy, wyrastający na socjalistycznym podłożu ustrojowym i zawierający nowe wartości społeczne i ideowe" /Tezy KC PZPR s.134-135/.

Ujmując najbardziej syntetycznie w ewolucję pojęcia "patriotyzm" - za I. Jundziłł - można stwierdzić, że: "do wielkiej rewolucji francuskiej patriotyzm wiązano z określonym stosunkiem do ojczyzny /rozumianej jako miejsce urodzenia, kraj rodzinny/. Natomiast w czasie rewolucji i po niej pojęcie to odnoszono do narodu, co możliwe było dzięki procesom narodotwórczym. Obecnie układem odniesienia przy określaniu treści patriotyzmu jest zarówno ojczyzna, jak i naród"¹⁵.

2. Ucieleśnienie idei Konstytucji 3 Maja w pieśniach okresu Sejmu Czteroletniego

Po okresie saskim i wstąpieniu na tron Stanisława Augusta rozpoczął się w Polsce okres odrodzenia narodowego. Wszelkie próby postępowych działaczy służące politycznemu i oświatowemu ożywieniu ostatnich dziesiątek lat XVIII wieku nie zapobiegły utracie niepodległości Rzeczypospolitej¹⁶, ale były początkiem formowania się nowoczesnego narodu polskiego. Wraz z nim kształtował się nurt patriotyzmu, zwany obywatelskim, którego wyrazem było dążenie do naprawy stosunków i odnowy życia w kraju oraz troska o ratowanie państwa przed upadkiem na drodze przemian i reform społecznych. Znamienne - pisze B. Leśnodorski - iż "dwa ogromnej doniósłości zespoły zjawisk - recesji i nowatorstwa, upadku państwowego i rozwoju - ścierały się ze sobą, współistniały w jednym i tym samym czasie/.../

Był to koniec - stwierdza historyk-i był to początek"¹⁷

Tendencja do zmian społecznych i politycznych ujawniła się w umiarkowanej postaci w obradach Sejmu zwanego Wielkim i w jego efekcie - Konstytucji 3-Maja. Ustawę Rządową rozpoczynano między innymi znamienne stwierdzenie: "wolni od hańbiących obcej przemocy nakazów, cenimy drożej nad życie", nad szczęśliwość osobistą-egzystencję /.../, niepodległość i wolność wewnętrzną narodu"¹⁸.

Ta deklaracja umiłowania narodu stała się niejako testamentem wezwaniem do walki tych, którzy znaleźli się w niewoli.

Tymczasem postanowienia Konstytucji 3-Maja, regulujące organizację władz państwowych, a także prawa i obowiązki obywateli zostały entuzjastycznie przyjęte przez mieszkańców kraju, co znalazło wyraz między innymi w **pieśniach** tego okresu. W "Modlitwie dziękczynnej" Polacy dziękowali Bogu iż, "Wszystkie dziś królestwa stany cześć ci niosą na przemiany, Ześ nas z duchem męstwa, zgody, prawa wrócił i swobody"²⁰.

Na cześć Ustawy Rządowej pisał wybitny poeta epiki stanisławowskiej Franciszek Karpiński. Utwór ten pt. "Na Dzień 3-Maja Szczęśliwie Doszłej Konstytucji Kraju" był **śpiewany** na melodię jednej z arii z "Krakowiaków i Górali"; zyskał sobie dużą **popularność** w ówczesnych czasach²¹ z uwagi na **ideę**, która wyrażała braterstwo wszystkich stanów /"Miasta, wioski szczęśliwe, /.../ I ludzi z ludźmi godzi/²² oraz aprobowała postanowienia króla /Jakże ten król nasz bogaty! /Skarb Jego-serc miliony/²³. Z inspiracji Konstytucji 3-Maja powstała znaczna ilość pieśni, których słowa rozbrzmiewały radością, **optymizmem oraz chęcią służenia ojczyźnie**. Stanowiły odbicie nadziei narodu związanych z uzyskaniem praw. W pieśniach tych znalazła potwierdzenie kształtująca się koncepcja nowoczesnego narodu, **który** ogarnięty patriotycznymi nastrojami zdolny był do poniesienia ofiar w imię ojczyzny. Przykładem tego jest następująca zwrotka z "Poloneza 3-Maja": "Taka jest narodu wola /Za swych braci i za króla/ Obywatel każdy wszędzie /Życie swoje łożyć będzie/"²⁴.

Do pieśni patriotycznych powstałych w tym okresie należały mię-

dzy innymi "Pieśń na dzień 3 maja"²⁵, "Hymn na rocznicę 3 maja /1972/"²⁶. Spośród utworów powstałych dla uczczenia Konstytucji Majowej, popularność zyskał "Mazurek 3-go Maja". Kilka tekstowych wersji tej pieśni powstało w okresie powstania listopadowego. Jak pisze Prosnak - "piosenka w czasie powstania listopadowego była publikowana z melodią w dwóch tytułowych wersjach: "Mazur 3 Maja" i "Mazur przedrewolucyjny, nazywany 3-Maj, śpiewany przez młodzież patriotyczną"²⁷.

Uchwały Sejmu Wielkiego dotyczyły też zwiększenia liczebności wojska do stu tysięcy. Fakt ten znalazł odbicie w powstałych w latach 1791-1792 w dwóch pieśniach. Były to: "Marsz polski" /Wiara do broni! Honor i sława/²⁸ oraz "Pieśń obozowa z roku 1792" /"Hej rycerze, serca nasze radość bierze"/²⁹.

Twórczość pieśniowa okresu Sejmu Wielkiego rozwijała się w dość specyficznym atmosferze, którą warunkowały przyspieszone przemiany polityczne i coraz bardziej spotęgowana walka klasowa. Pieśni powstałe w tym burzliwym okresie mogą stanowić dokument nowatorskiej, odważnej myśli politycznej, zmierzającej do moralnego i politycznego odrodzenia narodu, do przywrócenia mu poczucia siły i godności. Entuzjazm, z jakim społeczeństwo polskie przyjęło uchwały Konstytucji 3-Maja - co wynika z treści analizowanych pieśni - świadczy o pogłębieniu się uczuć patriotycznych wśród tych warstw społecznych, które w Rzeczypospolitej szlacheckiej były dyskryminowane.

3. Inspirująca rola pieśni patriotycznej w walce o wyzwolenie narodowe w okresie Insurekcji Kościuszkowskiej

Przejawem dramatycznej sytuacji w kraju, spowodowanej upadkiem Konstytucji 3 Maja i przystąpieniem Stanisława Augusta do Targowicy, były organizowane spiski oraz demonstracyjne wystąpienia postępowych sił społeczeństwa polskiego przeciwko zdradzie narodowej i rządowi obcych zaborców³⁰. Efektem tych nastrojów był wybuch Powstania Kościuszkowskiego, już nie jako zryw szlachecki, ale ogólnopolski ruch walki zbrojnej, który dzięki wydaniu Uniwersału Połanieckiego³¹ - prawnego aktu uwolnienia chłopów z zależności poddańczych, niósł zapowiedź prze-

budowy państwa. Akt ten uznał za najważniejszą sprawę - wciągnięcie chłopów do walki narodowo-wyzwoleńczej. Był jednak reformą połowiczną : wykonanie jego uzależniono od szlachty, która starała się bojkotować postanowienia powstańcze.

Powstanie Kościuszkowskie nie rozwiązało sprawy chłopskiej, niemniej jednak najbardziej narodowo uświadomione elementy spośród chłopstwa wzięły w 1794 roku udział w walce zbrojnej³².

Podstawową rolę odegrał tu rozbudzony patriotyzm ludowy, którego przykładów dostarczyły dzieje insurekcji.

Powyższe fakty stanowiły świadectwo zapoczątkowania nowej koncepcji narodu, obejmującej wszystkie stany i warstwy.

Wraz z ewolucją narodu zrodziło się pojęcie patriotyzmu narodowo-wyzwoleńczego, którego przejawem był między innymi "nakaz czynu zbrojnego, czynu poświęcenia"³³.

Wybuch rewolucji we Francji w 1789 roku spowodował przyspieszenie procesu dojrzewania postępowych sił społecznych w Polsce. Jej rewolucyjne hasła buntu przeciw istniejącemu ustrojowi społecznemu szybko docierały do Polski. Wraz z nimi rozpowszechniały się w szerokich warstwach społecznych rewolucyjne pieśni francuskie³⁴.

Najlepszą propagatorką haseł i ideałów głoszonych w okresie Insurekcji Kościuszkowskiej była pieśń. Docierała do szerokiego ogółu społeczeństwa, mobilizowała do walki. Pieśni tego okresu po raz pierwszy opowiadały się za antyfeudalną rewolucją ludową, pochwalały rewolucyjną przemoc, ukazywały wroga w magnaterii, wzywały lud do zemsty i walki z królem.

W chwili, gdy naród w 1794 roku porwał się pod wodzą Tadeusza Kościuszki do walki o niepodległość i reformy społeczne, wyrazem tych dążeń była "Pieśń żołnierska" utworzona na melodię Marsylianki, śpiewana podczas powstania narodowego. Jej słowa: "Do broni! bracia do broni! Dzień sławy dla nas przychodzi! stanowią bojowe wezwanie do walki z przemocą i wyrażały nadzieje na lepsze jutro.

Do czynu zbrojnego wzywały także pieśni kosynierów kra-

kowskich. Utwory te, często pozbawione większych wartości artystycznych, spełniły swoją dziejową rolę; nawoływały do walki zbrojnej w imię narodowych haseł wolnościowych. Do tych pieśni należą: "Krakowiak z 1794 roku"³⁶, "Krakowiak Kosynierów" /Dalej chłopcy bierzwa kosy i krzyknijmy razem"³⁷ "Krakowiak Kościuszki"; "Z małej iskiej, o wielki ogień bywa, o piękna, choć twarde, przemocy ogniwa"³⁸. W oddziałach kosynierów znany był "Śpiew włościan krakowskich z roku 1794" z następującym wezwaniem: "Dalej chłopcy, dalej żywo, otwiera się dla was żniwo /Rzućwa pługi, rzućwa radło /Trza wojować kiej tak padło"³⁹.

Po upadku Powstania Kościuszkowskiego polska pieśń patriotyczna zmieniła swój charakter. Eliminowała treści rewolucyjne, brzmiała tonem **szyderstwa** w stosunku do **targowicz**an, słała bohaterские czyny ludzi powstania; Tadeusza Kościuszki, Bartosza Głowackiego, szewca Kilińskiego, co znalazło odbicie w następujących pieśniach: "Pieśń ludu z roku 1794"⁴⁰, "Krakowiak Kościuszki" /Bartoszu! Bartoszu /⁴¹.

Pieśń historyczne z okresu Insurekcji Kościuszkowskiej, obok dążeń narodo-wyzwoleńczych i buntu przeciwko anachronicznemu porządkowi politycznemu, wyrażały niekiedy idee przemian społecznych, zapowiadając, iż: "gdy kosy wywalczą wolność ojczyźnie całej, przyniosą z czasem wyzwolenie ludu"⁴².

Upadek Powstania Kościuszkowskiego i trzeci rozbiór Polski w 1795 roku położyły kres reformom społecznym, zmierzającym do naprawy Rzeczypospolitej i dążeniom patriotów polskich do uratowania jej niepodległego bytu.

Wielu Polaków musiało uchodzić na emigrację⁴³. Ostatnim aktem zbrojnym XVIII wieku były legiony generała Henryka Dąbrowskiego. Ideą naczelną żołnierzy i oficerów, którzy po klęsce insurekcji kościuszkowskiej opuścili Polskę by bić się za jej sprawę na włoskiej ziemi, była niezłomna wiara, iż wolność narodu mieści się nie w dobrach materialnych kraju, lecz w sercach jego obywateli. Z tej wiary zrodziła się najpiękniejsza pieśń żołnierska "Jeszcze Polska nie zginęła", która - jak stwierdza E. Rogalski-odegrała w całym okresie historycznym rolę niezwykłą i bez precedensu⁴⁴. Rodowód "Mazurka Dąbrowskiego"⁴⁵ był podobny do wielu innych pieśni. Powstał w

okresie walki, porywu patriotycznego, odzwierciedlał uczucia wyzwolenicze emigracji polskiej, podsycił wiarę w wyzwolenie narodu, wiązał trwanie narodu z poczuciem świadomości narodowej Polaków, co w okresie zaborów miało ogromne znaczenie.

O popularności "Mazurka Dąbrowskiego" decydowały przede wszystkim znamienne słowa: "Jeszcze Polska nie zginęła, póki my żyjemy"⁴⁶, które stanowiły niezłomną zapowiedź, że naród nigdy odtąd nie zwątpi i nie ustanie w walce o wolność i postęp. Toteż od chwili powstania pieśń ta towarzyszyła Polakom w okresach zrywów narodowo-wyzwoleniczych /słowa pieśni ulegały trawestacji w różnym czasie; zmieniał się też tytuł pieśni/⁴⁷, śpiewali ją żołnierze na różnych frontach podczas II wojny światowej.

W roku 1926 uznano ten utwór, będący dotąd hymnem narodowym, za oficjalny hymn państwowy⁴⁸. Zdecydowały o tym zarówno dzieje i tradycje pieśni, jak też sama treść stanowiąca żarliwy apel o poświęcenie, zapał i męstwo w służbie ojczyzny. Sejm PRL, obradujący 10 lutego 1976 roku nad poprawkami do Konstytucji, potwierdził w artykule 103, że "Hymnem Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej jest Mazurek Dąbrowskiego". Realizacją postanowień zawartych w artykule Konstytucji była uchwalona w styczniu 1980 roku przez Sejm PRL ustawa o godle, barwach i hymnie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

4. Pieśni z okresu Księstwa Warszawskiego wyrażające idee wyzwolenia narodowego skoncentrowane wokół Napoleona

W momencie utraty niepodległości społeczeństwo polskie było już na tyle dojrzałe, że nie zarysowała się groźba utraty świadomości narodowej. Dla ogromnej większości Polaków drogowskazem stało się rzucone przez Staszica hasło: upaść może również i naród wielki, ale zginąć - tylko naród nikczemny⁴⁹. Tak więc utratę własnej państwowości uznano za zjawisko przejściowe, a celem wszystkich patriotycznych dążeń stało się możliwie jak najszybsze wskrzeszenie państwa polskiego.

Utwór o "Bolesławie Chrobrym"⁶⁵ rozpoczął autor krótką charakterystyką króla, jako dobrego dla poddanych, a groźnego dla sąsiadów. Po wyliczeniu takich bohaterских czynów Bolesława jak: wojny z Czechami i zajęcie Miśni, Moraw i Łużyc, zdobycie Kijowa oraz przyjęcie cesarza Ottona, poeta uwypuklił następujące cechy króla: dobroć, waleczność oraz jego sprawiedliwość.

Powyższa konstrukcja opisowo-historyczna, kształtowała literacką formę wszystkich pieśni Niemcewicza. Mimo, iż zarzuca się tym utworom braki w zakresie naukowego ujęcia historii, jak i słabą formę artystyczną⁶⁵, to jednak odegrały one ogromną rolę w kształtowaniu uczuć patriotycznych w XIX wieku.

Śpiewy przypominały świetność niepodległej Polski; tym samym krzepiły ducha narodowego, wzmacniały poczucie dumy i godności narodowej. Ich sens społeczny i narodowy polegał na tym, że docierając do szerokich warstw ludności uwydatniały ideę miłości kraju ojczystego i zmuszały niekiedy do refleksji nad przeszłością⁶⁷.

5. Pieśni z okresu powstania listopadowego odzwierciedlające dzieje i ideę tego powstania

Atmosferę zrywu Nocy Listopadowej przygotowała fala wywoleńczych ruchów rewolucyjnych, które objęły większość krajów Europy 1820 roku⁶⁸. Inicjatorem tego aktu zbrojnego byli młodzi patrioci przeniknięci romantycznymi hasłami wolności: żołnierze z warszawskiej Szkoły Podchorążych pod wodzą podporucznika Piotra Wysockiego i studenci Uniwersytetu Warszawskiego, a "wszyscy gotowi do największych poświęceń dla sprawy"⁶⁹. Spiskowcom przybył w sukurs lud warszawski, uzbrojony po zdobyciu arsenału przy ulicy Długiej oraz wojsko polskie dowodzone przez oficerów należących do spisku⁷⁰.

Przebieg i zakończenie powstania wykazały, iż siły jego były jednak za słabe i jeszcze niedojrzałe, by zmienić społeczny charakter powstania, a tym samym wywalczyć zwycięstwo⁷¹. Postępowa treść powstania wyraziła się w walce przeciw obozo-

wi kontrrewolucji, o narodowo-wyzwoleńczy charakter ruchu. Tą samą treścią był nasycony patriotyzm walczących Polaków-rewolucjonistów, których ofiarność odegrała niemałą rolę w integracji społeczeństwa. Potęgujący się patriotyzm narodowo-wyzwoleńczy spowodował, iż tradycja powstańczej walki stała się później ważnym elementem więzi narodowej.

Historia zmagania powstańczych wraz z ideami ruchu rewolucyjnego 1830 roku znalazły odzwierciedlenie w polskich **pieśniach** patriotycznych tego okresu. Tworzyli je poeci rewolucyjni, jak: Seweryn Goszczyński, Rajnold Suchodolski, Maurycy Machnacki i inni⁷². W trzy dni po wybuchu rewolucji 1830 roku powstała patriotyczna pieśń pt. "Polska powstająca" z płomiennym wezwaniem: "Rodacy! dalej do koni! Niech każdy się zbroi w miecz /.../ O najświętszą walczym rzecz"⁷³. Podobne intencje zawierały pieśni drukowane w "Bardzie Nadwiślańskim" - często anonimowego pochodzenia⁷⁴. Przykładem takiej pieśni był "Śpiew o Ojczyźnie", w którym słowa podkreślające wartość zbrojnego wystąpienia Stolicy, nawoływały do walki całe społeczeństwo polskie: "Świetnie zaczęła Warszawa/ Narodzie śpiesz! naśladowaj ją /.../ Polacy dalej do broni"⁷⁵.

Znaczna ilość pieśni z tego okresu sławiła zwycięstwa odniesione w starciach zbrojnych z zaborcą. Upamiętniając chlubne dla Polaków wydarzenia historyczne, autorzy pieśni pragnęli tym sposobem podsycać wiarę w zwycięstwo i pobudzać naród do patriotycznych czynów. Bohaterstwo spiskowców listopadowych upamiętnił "Marsz na cześć obrońców Ojczyzny" następującymi strofami: "/.../ Akademik podchorąży, oto są wybawcy nasi /Przed arsenałem - I pod niecnym Belwederem nieśliście życie z zapalem /Każdy z Was był bohaterem"⁷⁶. Następnie wzywał, aby: "Śpieszyć na zgubę tyrana /Łączyć ramię do ramienia"⁷⁷. Kolejne zwycięstwa polskich oddziałów zostały wyrażone w następnych pieśniach. I tak: bitwa 14 lutego 1831 roku pod Stoczką w "Mazurze Dwernickiego"⁷⁸, zwycięstwo pod Wawrem w "Pieśni ułanów"⁷⁹, bitwa pod Olszynką w "Polach Grochowskich"⁸⁰ i inne⁸¹. Oprócz opisów brawury i ra-

dosnych uniesień żołnierskich z powodu zwycięstw, pieśni te zawierały wyraz hołdu dla pamięci bohaterów poległych w walce /"Pamięć ich w sercu noś i popioły łzami zroś"⁸². Wzywały też do zbrojnego czynu w imię wolności całej Ojczyzny: /Naprzód Rusi łeb opasć musi/ A jak nad nim kruk zakraka nie zabawim i oprawim naszą lancą i Prusaka/⁸³.

W pieśniach Powstania Listopadowego znalazły również swój wyraz uczucia, jakimi społeczeństwo polskie darzyło generała Józefa Chłopickiego. Początkowo upatrywano w nim naczelnego wodza powstania, który jako: "wojak, dzielny, śmiały /poprowadzi naszych zuchów wśród zwycięstw i chwały"⁸⁴. Kiedy ujawniła się ugodowa polityka generała wobec cara, zmienił się także stosunek do jego osoby. Dał temu wyraz "Mazur Ex-dyktatora" w następujących strofach: "Przez długi czas siedział, dumał, drzemał/. Sześć niedziel dyktaturę w słabych rękach trzymał /.../ A tym czasem! ach! dla Boga! Puścił z kraju wroga"⁸⁵. Upamiętniając czyny innych przywódców powstania śpiewano też słowa "Marsza obozowego" jako: "Nasz Skrzynecki wojak dzielny, śmiały".

W trakcie Powstania Listopadowego, gdy arystokracja wykazywała niechęć do wszelkich czynów zbrojnych, lud polski nie kapitulował. Zapał do walki wspierała pieśń powstańcza, niosła wojsku nadzieję i animusz bojowy, wskazywała lepsze jutro wolności. Przykładem roli jaką odegrała pieśń w czasach rewolucyjnych wystąpień listopadowych był fakt, iż każda formacja wojskowa posiadała własny utwór, z którym szła do boju. Jak podają źródła, Elsner skomponował dla Gwardii Honorowej dwa hymny: "Święta miłości kochanej Ojczyzny" oraz "Ołtarz swobody"⁸⁶. W oddziałach Dwernickiego i Umieńskiego rozbrzmiewała "Pieśń Dobrzyńskiego" i "Marsz Glińskiego"⁸⁷. Podobne zadanie spełniały takie pieśni, jak: "Mazur Podolski z roku 1830" ze znamienym zakończeniem: "Dalej! albo w gruzach legniem albo będziem wolni"⁸⁸, pieśń pt. "Dalej bracia do bukaty" z wezwaniem pełnym determinacji: "Dalej bracia, a nie zwlekać, z naszej Polski zrobim raj!:"⁸⁹ oraz popularne pieśni powstania listopadowego ze zbioru Wincentego Pola, między innymi takie, jak: "Białe orle"⁹⁰, "Piękna nasza Polska cała"⁹¹,

"Bracia rocznica"⁹².

W pieśniach znalazły swój wyraz również zbrojne wystąpienia drobnej szlachty polskiej i części ziemiaństwa na Ukrainie, Żmudzi i Litwie. Do nich należą między innymi: "Pieśń legionistów litewsko-wołyńskich"⁹³, "Wspomnienie o wyprawie wołyńskiej"⁹⁴, "Śpiewy jazdy Litewsko-Wołyńskiej"⁹⁵ i inne.

Powstanie listopadowe wzbudziło wielkie zainteresowanie wśród sił postępowych Europy /we Francji, Belgii, Niemczech i we Włoszech/. Polacy przeciwstawiając się caratowi udaremniili zbrojną interwencję rosyjską, a tym samym wzmocnili szanse ruchów wyzwoleniczych na Zachodzie. Wszędzie też rewolucyjne elementy odnosiły się z sympatią do Polaków i entuzjasmowały się ich zwycięstwami⁹⁶. Z sympatii i uznania dla bohaterko walczącego narodu polskiego zrodziła się pieśń pt. "Warszawianka", której autorem był rewolucyjny poeta francuski Casimir Delavigne⁹⁷. Słowa pieśni, wywołując różne nastroje, pobudzały do nieustępliwej walki o wolność, przywoływały narodową dumę z przeszłości Polski, która zobowiązywała rewolucjonistów polskich. "Wstań Kościuszeko, ugodź serca, co litością mamieć śmiać"⁹⁸.

Na cześć IV pułku udającego się po klęsce powstania przez Prusy na emigrację, poeta niemiecki Juliusz Mosen napisał pieśń pt. "Walecznych tysiąc opuszcza Warszawę"⁹⁹. Jej słowa: "Z bagnietem w ręku pójdziem w świętą sprawę, śmierć naszym hasłem, niechaj zadrzy wróg"¹⁰⁰ wyrażały podziw dla walczących bohaterów polskich.

Klęska powstania listopadowego znalazła odzwierciedlenie w takich pieśniach jak: "Czarna sukienka"¹⁰¹, "Śpiew z mogiły"¹⁰² oraz w "Modlitwie za poległych"¹⁰³. Znalazła w nich wyraz tragiczna sytuacja Polski po 1831 roku. Dowodzą tego następujące słowa, zabarwione goryczą i smutkiem: "Jednych ziemia gniecie, a drudzy w niewoli - a inni po świecie bez chaty, bez roli"¹⁰⁴. Upadek Powstania Listopadowego wywołał w kręgach postępowych działaczy szereg dyskusji na temat przyczyn jego klęski. Surowa ocena powstania została zawarta w pieśni pt. "Szlachta w roku 1831"¹⁰⁵. Pieśń zdecydowanie podkreślała dążenia naro-

dowo-wyzwoleńcze i antyfeudalne klasy chłopskiej. Budziła pogardę i nienawiść wobec arystokracji i szlachty, która w myśl słów utworu, ponosi winę za tragedię czynu powstańczego: "Gdy naród zawołał: umrzem lub zwyciężem /Panowie w stolicach bawili"¹⁰⁶. Z pieśni płynęła płomienna wiara w lud, który jako główny element narodu, stanowił siłę napędową rewolucji.

W utworze nie brakło pogróżek pod adresem zdrajców i tych, którzy zaprzepaścili szansę powstania. Dowodem tego są następujące słowa: "Lecz kiedy wybiję godzina spotkania, magnatom lud ucztę zgotuje"¹⁰⁷. Strofy zaś ostatnie "Zadrzyjcie szlachcice! już naród się poznał / I wyszedł spod waszej opieki"¹⁰⁸ - są zapowiedzią przyszłej rewolucji ludowej.

Zawartość treściowa pieśni powstania listopadowego stanowiła bardzo bogaty i różnorodny materiał. Można sądzić, iż utwory te były żywą kroniką brawurowych zwycięstw i życia obozowego, obrazowały czyny przywódców powstania, a nade wszystko stanowiły siłę patriotycznego oddziaływania. Ów patriotyzm narodowo-wyzwoleńczy zawarty w pieśniach dawał narodowi poczucie jedności, szerzył kult bezinteresowności, mobilizował do czynów zbrojnych.

6. Odbicie w pieśniach idei Wiosny Ludów

W latach trzydziestych i czterdziestych XIX wieku zaznaczył się w Polsce ostry kryzys ustroju feudalno-pańszczyźnianego. Zjawisku temu towarzyszył rosnący ucisk narodowy. Na tym tle odnowiła się w Polsce zaraz po upadku powstania listopadowego dążność do ruchów narodowo-wyzwoleńczych inspirowanych przez lewicę emigracyjną¹⁰⁹.

Ideologia Gromady Ludu Polskiego znalazła pewien rezonans w programach i działalności krajowych organizacji patriotycznych o tendencjach rewolucyjno-demokratycznych /Związek Plebejuszy w Poznańskim, ruch ks. Ściegiennego w Kieleckim, Stowarzyszenie Ludu Polskiego w Warszawie¹¹⁰.

Przygotowywany ruch niepodległościowy zmienił swój charakter. Odbudowana Polska miała być państwem ludowym i demokratycznym. Patriotyzm Polaków wzbogacił się o nowe treści wynikające między innymi z dążeń postępowych sił do przeprowadzenia rewolucji agrarnej /patriotyzm wyzwolenczo-społeczny/. Dowodem tak pojętego patriotyzmu był ruch chłopów galicyjskich - uznany przez Kieniewicza - za najpotężniejsze wystąpienie antyfeudalne na ziemiach rdzennej Polski.¹¹¹ Doraźnie - jak stwierdza historyk - złamał panowanie szlachty w przeważnej części Galicji Zachodniej i przyspieszył zniesienie poddaństwa w całej Austrii¹¹².

Wszelkie wysiłki postępowych działaczy polskich zostały jednak udaremnione. Zryw zbrojny w latach 1846-1848 nie miał większych szans powodzenia z uwagi, między innymi, na brak uświadomienia chłopów odnoszących się niechętnie do szlachty, nieudolne i zbyt pospieszne przygotowanie, niefortunny plan działania, wreszcie zamęt spowodowany aresztowaniem znacznej części przywódców¹¹³.

Wrzenia rewolucyjne w Europie w latach czterdziestych były powodem, dla którego ludność polska nie zrezygnowała z dalszej walki wyzwolenczej. Znalazło to swoje odbicie w strofach "Krakowiaka" powstałego w 1845 roku: "A więc chłopcy dziś wesoło /Kto wie co jutro otula/ Może z nami wróg pohula /Wiwat Krakowiaki"¹¹⁴. Mimo klęsk i represji zaborczych Polacy nie tracili ducha narodowego, czego dowodem są następujące strofy: "Choć pamiątki zgruchotano /Choć napisy pościerano/ Niech się darmo nikt nie sili/Żebyśmy się odmienili /Będziem czemśmy byli!"¹¹⁵.

Dramat rzezi galicyjskiej z 1846 roku został upamiętniony w przejmującym "Chorale"¹¹⁶. Pieśń ta wyrażała ogrom sprzeczných uczuć, jakie wstrząsnęły polskim społeczeństwem. Były to uczucia zemsty, buntu, bólu, rozpacz, przygnębienia, pokory i wiary. Szczególnie okrutne w swej prawdzie są strofy o tragiźmie rewolucji i walk bratobójczych: "Okropne dzieje przyniósł nam czas/ Syn zabił matkę, brat zabił brata /Mnóstwo Kainów jest wśród nas/ Ależ o Panie oni nie winni/ Choć naszą

przyszłość cofnęli wstecz/ Inni szatani byli tam czynni/ O! rękę kraj, nie ślepy miecz!¹¹⁷. Pieśnią, która zrodziła się ze społecznego uciemiężenia ludu i politycznego ucisku całego narodu był "Marsz Mierosławskiego"¹¹⁸. Na tle powszechnych w okresie Wiosny Ludów w Europie dążeń narodowo-wyzwoleńczych i społecznych, pojawiły się w tej pieśni akcenty internacjonalizmu ludowego. Świadczą o tym następujące słowa: "Miliony ludów wołają krwi tych, co nam tyle zrzadzili zdrań"¹¹⁹. Wyrazem patriotyzmu, który łączył wyzwolenie narodowe z rewolucją chłopską, zwróconą przeciw polskim feudałom i przeciw zaborcom są znamienne słowa: "Hasłem do boju: Wolność i lud"¹²⁰. W pieśni pojawiła się też idea zrównania wszystkich stanów, co znalazło odbicie w następujących strofach: "Precz z tytułami książę i pan/ Jeden Bóg, wiara i jeden stan"¹²¹. Zasięg terytorialny "Marsza Mierosławskiego" był bardzo szeroki, bo i jego rola mobilizująca masy ludowe do walki była znacząca i przekonująca w swej wymowie¹²².

Zgodnie z przekonaniem, że wolność Polski da się uzyskać tylko za pomocą i poprzez ogólnoeuropejskie ruchy wolnościowe, Polacy wzięli udział we wszystkich niemal ważniejszych wystąpieniach zbrojnych doby Wiosny Ludów. Najliczniejszy ich udział źródła historyczne odnotowały w powstaniu węgierskim, gdzie szczególną walecznością odznaczył się generał Józef Bem - znakomity artylerzysta, który działając odważnie z niespożytą energią, wśród nieustannych bitew i potyczek wypierał z Siedmiogrodu przeważające siły austriackie i rosyjskie. Jego zwycięstwa wzmagały opór, jaki stawiali Węgrzy w walkach przeciwko zaborcom¹²³. Uznanie dla bohaterskich czynów Józefa Bema znalazło swój wyraz w utworze pt. "Pieśń Bema z roku 1848"¹²⁴. W niej pojawiły się też akcenty zemsty i zapowiedź dalszej walki zbrojnej przeciwko zaborcy: "Póki jeden Polak żyje! Póki jedno serce bije /Póty carze musisz czuwać/ I na czatach stać"¹²⁵.

Po kapitulacji Węgier odpłynęła na zachód następna fala polskiej emigracji, z wiarą w powrót wraz z generałem Józefem Bemem do kraju. Wyrazem uczuć, jakie towarzyszyły odjeżdżają-

cym emigrantom jest ostatnia zwrotka "Pieśni Bema z roku 1848": I żyje Bem /Z nim bracia, z nim/ Ponieść szczytki naszej broni /W kąty obcych ziem/ A jak miną skutki zdrady/ Wtenczas taktem galopady/ Do Ojczyzny powrócimy/ A na czle Bem/"¹²⁶.

Po 1860 roku - jak podaje Prosnak - powstała "Pieśń młodej wiary" atakująca istniejący porządek społeczny: "Próchno zbrodni w gruz się wali/ w gruz przemocy leci tron /.../ Dość już kajdan, łez i kłamstwa dróg/ carzy, zbiry, z drogi precz"¹²⁷. Słowa pieśni odzwierciedlają też mesjanistyczne powołanie Polski jako wybawcy narodów: "W górę serca! Polska wstaje /Krwia obmyta z krwawych plam /Uścisnęła ludy, kraje /Ludom rzekła: "Pokój Wam"¹²⁸.

Podobną rolę, jak "śpiewy historyczne" Niemcewicza, spełniał w latach 1861-1863 cykl "Sześciu śpiewów", który ze względu na zawarte w nim treści historyczne podsycił uczucia patriotyczne w narodzie polskim¹²⁹.

Pieśni powstałe w latach 1846-1861 potwierdzały w swej treści rodzący się w tym okresie nowy nurt patriotyczny. Idee walki narodowo-wyzwoleńczej spletały się z ogólnopolskim ruchem ludowym, nadając tym samym ideałom przyszłej walki, nowy kształt rewolucyjno-demokratyczny.

7. Idee powstania styczniowego odzwierciedlone w pieśniach

Okres przedpowstaniowy poprzedzały liczne akcje demonstracyjne, które wniosły w unormowane, rozwijające się trybem legalnym życie kraju, czynnik nowy - patriotycznej opozycji. Inicjatorem ich była przede wszystkim spiskująca młodzież, koła akademickie i gimnazjalne.

Manifestacje patriotyczne posługiwały się często śpiewem religijnym i brały za punkt wyjścia nabożeństwa kościelne. Spiskowcy oddziaływali tą drogą na ludność nie zorganizowaną politycznie, wciągając ją do wystąpień masowych¹³⁰.

Między innymi rocznica listopadowa stała się w ówczesnym okresie powodem manifestacji, która silnie poruszyła nastroje społeczeństwa. Organizatorzy, studenci /Szkoly Sztuk

Pięknych/ wprowadzili do agitacji nie wykorzystane dotąd środki ekspresji - obok pieśni kościelnych - śpiewy narodowe i godka zewnętrzne. Śpiewano pieśń "Boże coś Polskę", która stała się "Marsylianką" 1863 roku, intonowano także śpiew "Chorału" i "Mazurka Dąbrowskiego"¹³¹. Słowa pieśni wywoływały wstrząsające wrażenie¹³². Wyrazem uczuć narodowych stała się nie zagrożona cenzurą pieśń nabożna. Nabrała ona dodatkowej funkcji; wyrażała tendencje patriotyczne, służyła intencjom politycznym¹³³.

Hymn "Boże coś Polskę" śpiewano również podczas nabożeństw polowych ze zmienionym refrenem: "Ojczyznę, wolność racz nam wrócić Panie"¹³⁴. Powyższe fakty świadczą o tym, iż jeden z nurtów patriotycznych w pieśniach powstania styczniowego miał charakter bogoojczyźniany¹³⁵. Na nowo odżyły drzemiące w społeczeństwie siły rewolucyjne, które cechował patriotyzm, wyrażający się w dążeniu do wolności narodowej i społecznej.

Manifest powstańczy Centralnego Komitetu Narodowego, który ukazał się 22 I 1863 roku zapowiadał zniesienie przywilejów stanowych, równouprawnienie obywateli, uwłaszczenie chłopów. Twórcami ideowych sformułowań manifestu byli rewolucyjno-demokratyczni działacze obozu politycznego "czerwonych" Jarosław Dąbrowski, Zygmunt Sierakowski, Walery Wróblewski, Ludwik Mierosławski i inni. Do walki z carskim zaborcą stanęło kilkadziesiąt tysięcy ochotników, także obcokrajowców¹³⁶.

Dramatycznym wydarzeniom 1863 roku towarzyszyła wernie polska pieśń patriotyczna, którą można uznać za wyrazi- cielkę idei powstańczej oraz kronikę wydarzeń tamtych lat. Formujące się w trakcie powstania liczne oddziały leśne w swym repertuarze pieśniowym odtwarzały dawne pieśni powstań- cze, dostosowując ich treść do nowych okoliczności historycz- nych. Ponadto powstawały nowe bojowe pieśni wojskowe, których autorami tekstów byli: Władysław Anczyc, Włodzimierz Wolski, Ernest Buława, Mieczysław Romanowski, Karol Baliński i inni¹³⁷. Z kompozytorów zaś niejednej pieśni powstańczej można wyróżnić: Zygmunta Noskowskiego, Józefa Dulębę, Franciszka Bylickiego, Wincentego Rychlinga i innych¹³⁸.

Młodzież przygotowująca się do walki z początkiem 1863 roku śpiewała "Pobudkę", której słowa stanowiły bojowe wezwanie zawarte głównie w następujących strofach: "Wy coś-
cie spali/ Wy co jeszcze śpicie/Z gnuśnego wczasu powstańcie
już"¹³⁹. Podobną wymowę zawierał tekst pieśni "Do Kampinosu",
której powstanie zainspirowała decyzja Komitetu Centralnego,
wzywająca młodzież zagrożoną poborem, do opuszczenia Warsza-
wy i udania się w lasy kampinowskie¹⁴⁰. Pieśń wzywała: "Hej
rodacy, kto u wroga nie chce czekać losu/ Komu święta wol-
ność droga /Spiesz do kampinosu"¹⁴¹. Do bohaterskiego czynu
nawoływała też pieśń pt. "W las" powstała zaraz po utworze-
niu pierwszych oddziałów żołnierskich. Owo wezwanie zawiera-
ją następujące wersy pieśni "Dalej bracia w las/Czekać już
nie czas! /Wszak jużesmy dość czekali /I śpiewali i płakali/
Knutowano nas"¹⁴³.

Teksty powstańczych piosenek odzwierciedlały ide poli-
tyczno-społeczny program Rządu Narodowego. Głosiły więc
hasła wolności i braterstwa ludów, bezpardonowej walki z ca-
ratem i kosmpolityczną magnaterią. Nawiązywały w swej treści
do nędzy i odwiecznego poniżenia ludu. Antycarską atmosferą
są przepełnione słowa "Śpiewu powstańców Langiewicza z roku
1863" o czym świadczą następujące strofy: "Dalej carze ru-
szaj w tany /Już nowe brzęczą kajdany /.../ Lecz przyjdzie
czas /Że będziesz nasz /To życie dla nas/To zemsta dla nas"/
To zemsta dla nas"¹⁴⁴. Natomiast w "Marszu trupiarzy"¹⁴⁵ za-
dźwięczały nuty antymagnackie. Walka z przemocą i tyranią
znalazła wyraz w następującym fragmencie pieśni: "My, wiara,
wiedeńskich traktatów nie znamy /Nie wchodzim w układy z
wrogami /My bijem Moskali i zdrajców wieszamy/ I mścić się
umiemy stryczkami"¹⁴⁶.

Odmienny klimat bojowy panował w pieśniach śpiewanych przez
żołnierzy w różnych oddziałach powstańczych. W oddziale
Czachowskiego śpiewano pieśń zaczynającą się od słów: "Już
was żegnam niskie strzechy"¹⁴⁷, która niosła wiarę w bohaterstwo
i oddanie naszych żołnierzy: "Polak pada dla narodu. /Dla mat-
ki Ojczyzny/ Chętnie znosi głód i brudy /A najczęściej blizny/

Chętnie znosi głód i brudy /A najczęściej blizny"¹⁴⁸. Wyrazem zbratania wszystkich Polaków do walki z zaborcą są następujące wersy pieśni: "Łączmy ramię do ramienia /Bracia Galicyjanie/ Gdy uderzym wszyscy razem /Polska zmartwychwstanie"¹⁴⁹. Inne pieśni powstańcze, prócz żarliwego patriotyzmu, jaki budziły w powstańcach, dodawały im bojowego zapału, pomagały wytrwać w trudach życia obozowego, niosły wiarę w zwycięstwo. Taką rolę w oddziale Czachowskiego spełniła "Piosenka Ułana z 1863 roku" z następującym dwuwierszem: "Hej ułani, hej do koni, już na trwogę trąbka dzwoni/Lance w toku, a na boku szablę przypasz wraz"¹⁵⁰. W oddziale Langiewicza śpiewano: "Witaj dzielny Marianie"¹⁵¹ oraz "Marsz powstańców Langiewicza"¹⁵². Napisany przez Wincentego Pola "Sygnał" rozbrzmiewał w oddziale Antoniego Jeziorańskiego jako: "Pieśń oddziału Jeziorańskiego" /W krawym polu srebrne ptaszę/, a w oddziale na Podlasiu powstała pieśń "Do broni dzielny narodzie"¹⁵³. Pieśnią, która na stałe weszła do skarbca pieśni narodowych jest "Pieśń strzelców"¹⁵⁴. Jej słowa: "Hej Strzelcy, wraz, nad nami orzeł biały"¹⁵⁵ trafiły we właściwą nutę powstańczą i dzięki porywającej melodii i udanej formie wiersza szybko spopularyzowały się we wszystkich oddziałach żołnierskich.

Dużą popularnością cieszył się wśród powstańców "Marsz Żuawów"¹⁵⁶. Pieśń obrazowała sposób żołnierskiego życia, pełnego fantazji, pogardy dla śmierci, jak również inspirowała do bezpardonowej walki z wrogiem, jako jedynej możliwości pokonania przeciwnika /"To z bronią wyprzem ich z polskiej ziemi"¹⁵⁷.

Pod wpływem porażek, jakie poniosły oddziały powstańcze, powstała pieśń pt. "Marsz powstańców"¹⁵⁸, w której nutę bojowości zastąpił głos zemsty skierowany przeciwko rodzinnym krzywdzicielom i zdrajcom. Wyrazem tych rewolucyjnych nastrojów były następujące strofy wiersza: "Na bój Polacy /.../ Za niecne pysznych panów z wrogiem zmowy /Od Targowicy aż do naszych lat".

Pieśni powstania styczniowego spełniły rolę czynnika mobilizującego do walki narodowo-wyzwoleńczej i społecznej.

Stanowiły odzwierciedlenie idei będących podstawą polityczno-społecznego programu Rządu Narodowego. Głosiły hasła wolności i braterstwa ludów. Zawierały krytykę stosunku szlachty do chłopów. W pieśniach powstańczych ujawniła się nienawiść do wojska rosyjskiego, pojętego jako siła i przemoc militarna.

Naród nie godził się z utratą swego państwa. Masy ludowe walczyły w sposób coraz bardziej świadomy z wyzyskiem feudalnym i z uciskiem trzech rządów zaborczych.

Kolejne powstanie nie doprowadziło wprawdzie do odzyskania niepodległości, za to przyspieszyło wyzwolenie społeczne ludu, a tym samym wzmocniło naród i zapewniło przyszłe jego odrodzenie.

8. Idee patriotyczne wyrażone w pieśniach żołnierskich, rewolucyjnych i robotniczych w okresie poprzedzającym powstanie II Rzeczypospolitej

Po upadku powstania styczniowego siły patriotyczne uznały, iż dalsza kontynuacja walki zbrojnej z trzema zaborcami jest nierealna. Dlatego sprawy odzyskania niepodległości odłożono w bliżej nieokreśloną przyszłość.

W strukturze społeczeństwa polskiego nastąpiły znaczne zmiany. Rosła w siłę klasa robotnicza, przede wszystkim w Królestwie, gdzie - w przeciwieństwie do rolniczych Galicji i Poznańskiego, rozwinął się przemysł, i gdzie uwłaszczony, ale nie mający środków do życia chłop zasilił w mieście szeregi proletariatu. Życie proletariatu coraz bardziej się pogarszało¹⁵⁹.

Ruch robotniczy, który powstał na ziemiach polskich w latach 1877-1888 /kiedy to Ludwik Aryński założył w Warszawie robotnicze kółka socjalistyczne, a w roku 1882 partię "Proletariat" /zapowiadał nieuchronność zmian w stosunkach społecznych¹⁶⁰. Ruch ten był w swej istocie głęboko patriotyczny, ponieważ nie akceptował nigdy niewoli i ucisku, walczył o Pol-

skę demokratyczną i wyzwoloną z pęt obcego i rodzimego kapitału. Swoje cele programowe zamierzał osiągnąć na drodze rewolucyjnej przez klasę robotniczą. Charakterystyczny dla omawianego okresu nurt polskiego patriotyzmu określić można jako rewolucyjny. W istocie swej zespolił on wszystkie postępowe wątki patriotyzmu. Jednoczył dążenia do wolności narodowej i niepodległości państwowej ze społeczną walką wyzwolenczą.

Idea rewolucyjnego przekształcenia istniejącego porządku świata, którego miała dokonać sama klasa robotnicza, wywodziła się z Manifestu Komunistycznego¹⁶¹.

Postanowienia Manifestu znalazły odbicie w pieśni pt. "Międzynarodówka"¹⁶², sławnym hymnie proletariackim, jak i w robotniczych polskich pieśniach rewolucyjnych.

W tekście "Międzynarodówki" czytamy: "Przeszłości ślad dłoń nasza zmiata, przed ciosem niechaj tyran drży" i dalej - "Z własnego prawa bierz nadania i z własnej woli sam się zbaw"¹⁶³. Podobnie myśl tę sformułowano w pieśni pt. "Czerwony sztandar", jednej z najpopularniejszych wśród polskiego proletariatu; "My nowe życie stworzym sami i nowy zaprowadzimy ład"¹⁶⁴. Pieśń niosła też wiarę w to: "Co złe, to w gruzy się rozleci / Co dobre, wiecznie będzie żyć"¹⁶⁵. Wolę walki klasy robotniczej i całego ludu pracującego przeciw tyranom wyrażała "Warszawianka"¹⁶⁶ napisana w Cytadeli Warszawskiej. Przykładem tego jest ostatnia zwrotka pieśni, pełna patosu i gniewu: "Hura - Zerwijmy z carów korony / Gdy ludy dotąd chodzą w cierniowej / I w krwi zatopimy nadgniłe trony / Spurpurawione we krwi ludowej"¹⁶⁷. Narodowym wyznacznikiem nawiązującym do dawnych zrywów powstańczych są słowa refrenu: "Naprzód Warszawo"¹⁶⁸.

Polskie pieśni robotnicze - jak stwierdza E. Rogalski - odzwierciedlały bojowość mas proletariackich, ich dążenia programowe i organizacyjne. Były atrybutem zmagania klasowych, zawierały cierpienia i radość, marzenia i dążenia klasy robotniczej¹⁶⁹. Bojową pieśnią robotniczą był też utwór pt. "Na barykady" stanowiący gniewne wezwanie do walki z tymi: "co lud tunanią i z niego drwią"¹⁷⁰.

Wyrazem rewolucyjnego patriotyzmu mas robotniczych były też pieśni pierwszomajowe, a wśród nich: "Dziś twoje święto ludu roboczy"¹⁷¹ odzwierciedlająca braterstwo ludów w drodze do zwycięstwa. Świadczą o tym następujące strofy: "Niech świat od dzisiaj nie zapomina/ Że spracowany ten stan roboczy/ To jedna, wielka zgodna rodzina"¹⁷².

Wśród pieśni robotniczych znalazły się także pieśni więzienne tworzone przez uwięzionych proletariaczyków. Spośród nich największy rozgłos zyskał "Mazur Kajdaniarski"¹⁷³, którego strofy rozbrzmiewały młodzieńczym zapałem rewolucyjnym, wiarą w przyszłość; w momencie, gdy Proletariacycy żegnali się z życiem lub wolnością, słowa Mazura podsycaly ich energię, humor i swobodę umysłu: "Wróg ma dla nas kajdan dużo /Ma też dużo turem /My weseli bo kajdany/ Dzwonią nam mazurem"¹⁷⁴.

Do pieśni robotniczych należały też przeróbki kolęd, pojawiające się w końcu XIX wieku. Słowa ich wyrażały często niedolę proletariatu. Jedną z nich "Kolęda robotnicza" /**Idzie wiarus stary**¹⁷⁵/ wyrażała w swej treści zapowiedź lepszego jutra: "Bo kiedy powstaną i miasta i wioski /To zniknie niedola i znikną czarne troski"¹⁷⁶. Pierwsze polskie pieśni robotnicze pełniły zastępczo rolę pieśni żołnierskich, przez zapożyczanie od nich treści mobilizujących do walki. Robotnicze pieśni rewolucyjne stawały się z kolei tworzywem niektórych pieśni żołnierskich śpiewanych w latach I wojny światowej. Przykładem tego jest piosenka zaczynająca się od słów "Hej naprzód"¹⁷⁷. Tego rodzaju rolę pełniły również pojawiające się nowe polskie pieśni patriotyczne. Wśród nich na szczególną uwagę zasługuje "Rota"¹⁷⁸, która stała się hymnem patriotycznym Polaków. Jej słowa oddają prawdę lat prześladowań polskiej mowy, a także patriotycznego domu rodzinnego i jego roli w walce z naporem pruskiej "Hakaty". Pieśń ta jest wyrazem patriotyzmu bogoojczyźnianego, który w latach niewoli odegrał poważną rolę w utrzymaniu polskości, stanowił więź, oręż w walce o rodzinną tradycję. Słowa pieśni wypowiadały zaborcy walkę w imię narodowej sprawy. Nutą patriotyczną brzmią następujące słowa pieśni: "Nie rzucim ziemi skąd nasz ród / ... /Nie damy, by nas zniemczył wróg"¹⁷⁹.

W okresie I wojny światowej powstała charakterystyczna w swej

wymowie "Pieśń Czerwonego Pułku Warszawy"¹⁸⁰, która świadczyła o istniejącym wśród Polaków poczuciu tożsamości narodowej: /"Wyroślił z tych mazurskich pól/ z warszawskich piwnic piekła"¹⁸¹ oraz poczuciu obowiązku walki w imię wolności wszystkich narodów: /Nie wrogiem naszym obcy lud-czy padły, czy zwycięzca /Nam wrogiem ten co dzierży knut"¹⁸².

Program kształtującego się w drugiej połowie ubiegłego wieku rewolucyjnego ruchu robotniczego w Polsce wywarł wpływ na charakter powstałych w tym czasie pieśni. Znalazły w nich swój wyraz marzenia i nadzieje polskiej klasy robotniczej, zmagającej się z przemocą obcego i rodzimego ucisku, jej wola walki i zwycięstwa. Rewolucyjna i patriotyczna pieśń polska wspierała bohaterów tej walki, skutecznie pomagała im trwać w boju, znosić cierpienia więźniarskiej doli oraz biedę zesłań i katorg

9. Cechy pieśni patriotycznej w okresie międzywojennym

W wyniku pierwszej wojny światowej i Rewolucji Październikowej Polska po przeszło stu latach niewoli stała się państwem niepodległym. Odzyskanie niepodległości było rezultatem wielu czynników, wśród których podkreślić należy zarówno własny wysiłek zbrojny narodu, jak korzystny układ sił międzynarodowych, a zwłaszcza uznanie prawa Polski do niepodległości przez twórców Wielkiej Rewolucji Październikowej.

Odzyskanie niepodległości było urzeczywistnieniem nadziei i tęsknot wielu pokoleń. Od momentu narodzin niepodległego państwa nastąpił wzrost wewnętrznych konfliktów społecznych i napięć ideowych. Masy robotnicze i chłopskie oczekiwały w wolnej Polsce realizacji reform społecznych i sprawiedliwego ładu. Polityka rządów, pozostających w rękach burżuazyjnych stronnictw, zdecydowanie przeciwstawiała się tym nadziejom i nastrojom. Znaczna część społeczeństwa polskiego a nawet część stronnictw lewicy zaakceptowały poczynania polityczne obozu Piłsudskiego, który w okresie I wojny światowej nosił miano lewicy niepodległościowej. Socjalistyczna przeszłość Piłsudskiego zdawała się dawać gwarancję, że walczy on nie tylko o Polskę

demokratyczną, Polskę sprawiedliwości i równości społecznej. Nawet w momencie zerwania przez Piłsudskiego wszelkich związków organizacyjnych z ruchem socjalistycznym, pozostawał on w kręgach lewicowych zwolenników demokrata. Politykę ekspansji na wschód maskował komendant ideą federacyjną, nawiązującą w zręczny sposób do tradycji Polski Jagiellonów. Piłsudski wydawał się też polskim lewicowym demokratom najlepszą zaporą dla prób zdobycia władzy przez Narodową Demokrację, której ciasny i fanatyczny program stanowił dla całej polskiej lewicy perspektywę najbardziej przerażającą¹⁸³. Fascynacja postacią Józefa Piłsudskiego znalazła wyraz w liryce legionowej okresu I wojny światowej. Bohaterski wódz nawiązując do tradycji walk narodowo-wyzwoleńczych podjął realny czyn zbrojny by "znał wolność lud"¹⁸⁴. Pieśni kreowały komendanta na skromnego, surowego człowieka, ale o wielkim sercu. Okazało się bowiem, że prawdziwa wielkość i wartość nie potrzebują zewnętrznych ozdób. Świadczą o tym między innymi dwie pieśni: "Komendant"¹⁸⁵ i "Komendancie nasz"¹⁸⁶ /"Nad lampasy i czerwienie wolisz strzelca strój", "Tyś na złotem nie spał łożu /Nie pił z pełnych czasz"¹⁸⁷. Tak przedstawiona postać była bliska klasom społecznie upośledzonym, którym dodawała otuchy i stwarzała wzory oddania sprawie narodowej. Piłsudski wcielał się w pieśniach w postać Jana Henryka Dąbrowskiego, twórcy formacji wojskowych we Włoszech, których nazwę "Legiony" przyjął po przeszło stu latach dla swoich oddziałów. W kilku trawestacjach hymnu narodowego miejsce uczestnika kampanii włoskiej zajął Piłsudski.

W "Pieśni Legionów" - refren brzmi: "Marsz, marsz Piłsudski! Prowadź na bój krwawy/ Pod twoim przewodem wejdziem do Warszawy"¹⁸⁸. W następnej pieśni "Jeszcze Polska nie zginęła" pobrzmiewają wyraźne tęsknoty wielkomocarstwowe! "Marsz, marsz Piłsudski, z Tobą łaska Boża/ Zbudujemy Polskę od morza do morza"¹⁸⁹. W kolejnej trawestacji powstałej w 1919 roku, a więc w okresie wojny polsko-radzieckiej analogiczny refren dostosowano do spełnienia zadań chwili: "Marsz, marsz Piłsudski /Prowadź swe legiony/ Na zwalczenie wroga /Dla kraju obrony!"¹⁹⁰

Należy przypuszczać, iż symbolika zawarta w pieśniach o Piłsudskim była pochodną zakorzenionego w polskiej mentalności od dziesięcioleci "głodu wolności". Wobec licznych zrywów powstańczych, tyluż klęsk i upadków, bohaterowie byli najlepszym lekarstwem na narodowe urazy. Komendant urastał w pieśniach na osobowość mityczną, tajemniczą, wszechobecną. Pieśni legionowe zawierały również romantyczny nakaz czynu-poświęcenia. Świadczy o tym między innymi następująca strofa pieśni: "Po co ta łza w oku i to serca bicie? / Tobiem winien miłość, a Ojczyźnie życie / Pamiętaj, żeś Polka, że to za kraj walka / Niepodległość Polski-to twoja rywalka"¹⁹¹. Pieśni stanowiły też wykładnię dyrektyw społeczno-gospodarczych Piłsudskiego zawartych w jego wystąpieniu na obiedzie w Poznaniu 28 czerwca 1919 roku¹⁹². Znalazło ono odbicie w pieśni pt. "Za naszym Wodzem" nawołującej do obywatelskiego czynu pracy na rzecz Ojczyzny: "Dziś praca rąk i głów zwycięstwo trwa ca / Do pracy wszyscy wraz / ... / wyścig pracy trwa"¹⁹³.

O poparciu działań na rzecz rozwoju przemysłu świadczą następujące wersy pieśni pt. "Polski przemysł niech nam żyje": "Polski przemysł niech nam żyje / Przemysłowi cześć / Bo w nich dążeń dziś się kryje / Narodowych treść"¹⁹⁴.

Narodowym dokumentem, świadczącym o tradycjach ruchu wolnościowego naszego narodu są pieśni odzwierciedlające historię i jej miejsce w pierwszych latach istnienia II Rzeczypospolitej¹⁹⁵.

Aktywny udział w zrywach powstańczych świadczył o istnieniu w społeczeństwie polskim ogromu uczuć patriotycznych, które inspirowały do walki z germanizatorem oraz wyzwalały poczucie przynależności do Macierzy. Przyczyną wybuchu patriotyzmu emocjonalnego wśród Polaków należy upatrywać w klimacie powstawania Drugiej Niepodległości, charakteryzującym się zbiorową euforią towarzyszącą procesom budowy nowego państwa.

Nakaz dziejowej chwili powodował, iż powstawały liczne pieśni partyzanckie, często anonimowego pochodzenia, odzwierciedlające zapał bojowy i chęć walki za Ojczyznę. Do nich należą następujące pieśni śpiewane przez powstańców wielkopolskich: Biegną tysiące zuchów do Poznania / by za Ojczyznę

przelać swoją krew/ Bo im zabłysła chwila Zmartchwychwstania",¹⁹⁶
"Apel" /"W służbie przemiłej Ojczyźny/ Za wolność i prawa lu-
dów/ Poniesiem chętnie swe blizny"¹⁹⁷ oraz "Do broni! Wszyscy
do broni" /"Nawołuje Polska wciąż /.../ Niechaj stanie każdy
mąż! /Dziś w szeregu nasza siła"¹⁹⁸ i wiele innych.

Górnośląskie pieśni powstańcze ośmieszając i piętnując wrogów, demaskując gwałty i bezprawia niemieckie oddały sprawie wyzwolenia Górnego Śląska ogromne usługi. Potwierdziły słusność zrywów wolnościowych jako kroku do uzyskania dla ludu śląskiego prawa samostanowienia. Ponadto wzmogły w nim siły moralne i dodawały bodźca do walki - co potwierdziło istnienie patriotyzmu bitewnego Polaków i chęci trwania w niepodległej Polsce. Z licznie powstałych w tym czasie pieśni wymienić można następujące: "Marsz, marsz Polacy" /.../ marsz do głosowania /Głosy Polsce dajmy/ dość już uciskania¹⁹⁹, "Powstańcy naprzód, hej w szeregi! /Do walki marsz o świętą ziemię /.../ Ojczyzna już zrzuciła pęta/ spieszmy w rodzinny matki próg²⁰⁰ oraz "Idą Powstańcy znów na bój" / na krwawy/ z odwiecznym wrogiem, aby go zgnieść"²⁰¹. Pieśń powstańcza na ziemi śląskiej spełniała dodatkową rolę jako broń w walce o polskość. Dlatego też przeważał w jej warstwie słownej głównie charakter narodowy. Odmienny nurt w twórczości pieśniowej okresu II Rzeczypospolitej reprezentowała tzw. pieśń proletariacka ściśle związana z postawą rewolucyjną i socjalistycznym poglądem na świat. Rewolucja Październikowa oraz wybuch rewolucji w Austrii /X 1918/ i Niemczech /XI 1918/, odzyskanie niepodległości przez państwo polskie w listopadzie 1918 roku, powstanie pod koniec 1918 roku Komunistycznej Partii Robotniczej Polski /przekształconej później w KPP/, wreszcie walka, jaką proletariacki od samego początku prowadził pod jej przewodem z ustrojem kapitalistycznym-obszar-nicznym, oto podłoże, na którym zrodziła się wielka ilość pieśni, których idea była walka o realizację socjalizmu w niepodległej Polsce²⁰². Na skutek narastania w Polsce fali wielkiego kryzysu, wzrostu bezrobocia i nędzy mas pracujących, rosły w społeczeństwie nastroje opozycyjne, których wyrazem były pieśni proletariackie, zawierające w swej wymowie ideologicznej duży ładunek

patriotyzmu rewolucyjnego, jednoczącego niepodległość państwową ze społeczną walką wyzwoleniczą.

Szeroki rezonans w społeczeństwie polskim znalazł proklamowany przez PPS strajk powszechny w Krakowie, który przerodził się w zbrojne starcia robotników z policją²⁰³. Utworem, który żywo zaregował na wypadki krakowskie w roku 1923 była pieśń pt. "Marsz powstańców krakowskich". Słowa jej oskarżają tych, którzy: "Z tej Polski nam wzniesli katownię", nawołują do sojuszu robotniczo-chłopskiego w walce z wewnętrznym wrogiem: "O inną dziś Polskę idziemy w bój /O komunistyczny nasz ład"²⁰⁴. Bojowa pieśń chłopska towarzyszyła zrywom rewolucyjnym w latach 1917-1918, a później po 1926 roku. Do nich zaliczyć można: "Wy nas nie straszcie", w której autor skrytykował grupę "patronów" politycznego ruchu chłopskiego: "Wy nas nie straszcie sędem i kulą. Jaśnie wielmożni z tej PSL", oświadczając zarazem iż: "Obłuda wasza panowie, na nic /Walka z narodem chłopskim daremna/ Ze wszystkich kraju skrzyknięta granic /.../ Lud rzeknie veto swe - nie pozwolę"²⁰⁵. Inną nutą brzmi następna pieśń chłopska pt. "Chłopie, chłopie, wstań z barłogu". Słowa jej uświadamiają, iż: "Nikt ci w nędzy nie pomoże /Ani Witos, ani rząd/ Proboszcz Trzugutt, pan we dworze/ Wszyscy zepchną cię gdzieś w kąt"²⁰⁶. Dużą popularnością wśród członków Niezależnej Partii Chłopskiej cieszył się utwór pt. "Pieśń oraczy"²⁰⁷. Dzięki swej wymowie ideologicznej uznany został za hymn tej partii. Wraz z rozwojem w okresie II Rzeczypospolitej organizacji młodzieżowych /Związek Młodzieży Komunistycznej, Związek Młodzieży Wiejskiej, Wici, Czerwone Harcerstwo/²⁰⁸, powstawały rewolucyjne pieśni młodzieżowe, odrębne w swym charakterze od poprzednich pieśni. Obok akcentów bojowości i wezwań do zbrojnych wystąpień, często w swej treści wyrażały wiarę w młodzieńczą moc i zapal: "Ojczyznę naszą - świat roboczy/ narodem dla nas - pracy lud/ Młodzieńczy hufiec dumnie kroczy/ przez walkę i przez ciężki trud"²⁰⁹. Nakazem zbrojnego wezwania do czynu brzmią słowa pieśni pt. "Bije już walki godzina": "Triumf zwycięstwa nas czeka, na barykady już czas /Zbronię popełnia, kto czeka- zdrajca roboczych mas"²¹⁰. Wyrazem wiary w siłę solidaryzmu

międzynarodowego oraz w moc pieśni, która zapali naród do pracy i walki, są następujące strofy pieśni: "Mową my różni, lecz duchem jednacy /Więc choć ja Polak, Ty Francuz czy Czech /Zanuómy razem pieśń walki i pracy/ Niech z ludnych przedmieść, spod wiejskich zabrzmi strzech"²¹⁰. Spośród utworów młodzieżowych powstałych w okresie dwudziestolecia międzywojennego popularność zdobyła pieśń pt. "Zdobyczym krokiem"²¹¹; śpiewana w czasie okupacji, stała się hymnem Związku Walki Młodych, a dziś znana jest szerokiemu ogółowi społeczeństwa. Jej słowa wnoszą wiele optymizmu i wiary w "nowe życie i nowy ład", są nadal aktualne.

Swoistym narzędziem walki z władzami sanacyjnymi były tzw. pieśni więzienne i pierwszomajowe. Słowa ich odzwierciedlały postawy patriotyczne mas ludowych wobec narodu i ojczyzny. Do nich należą m.in.: "Jeśliś wypadł"²¹², "Regulamin"²¹³, "Niech brzmi nasz śpiew"²¹⁴, "Marsz majowy"²¹⁵, "Na dzień 1 Maja"²¹⁶ i inne. Ten rodzaj pieśni, często pozbawionych wartości artystycznych spełnił historyczną rolę. Utwory te były jednym ze środków agitacyjnych, wezwaniem do walki, sposobem wyrażenia protestu i budzenia gniewu. W latach trzydziestych przenikają do kraju pieśni rewolucyjne powstałe wśród Polaków walczących w wojnie domowej w Hiszpanii po stronie republiki. Pieśni te nacechowane były ideą internacjonalizmu. Przykładem jednej z nich jest m.in. popularny "Marsz Dąbrowskiego"²¹⁷, który zrodził się w polskiej brygadzie im. Jarosława Dąbrowskiego, okrytej sławą na polach bitewnych Hiszpanii²¹⁸. Płomienne wezwanie do walki w obronie wolności wszystkich narodów, jest dowodem poświęcenia i oddania polskich patriotów, walczących w imię haseł wolnościowych na wszystkich frontach świata. Wolę ofiarnej walki z hitlerowskim najeźdźcą wyrażają następujące strofy pieśni: "Nie zbraknie z nas ani jednego/by zniszczyć faszystów i zgnieść/ Na front Brygady Dąbrowskiego/sztandar wolności swój wznies"²¹⁹.

W podsumowaniu uwag dotyczących zagadnienia pieśni patriotycznych okresu międzywojennego, nasuwają się ustalenia ogólniejszej natury.

Spółeczeństwo polskie entuzjastycznie przyjęło narodziny nie-

podległego państwa. Nastrój ten odbił się szerokim echem w twórczości pieśniowej. Stąd nurty patriotyczne, charakterystyczne dla owych lat, nacechowane były dużym ładunkiem emocjonalnym. Zarówno patriotyzm bojowy Polaków zawarty w pieśniach legionowych, jak i patriotyzm wyzwoleniczy ludności Wielkopolski i Górnego Śląska odzwierciedlał odczucia ogółu społeczeństwa. Silna wola walki o sprawieliwość i nowy ład społeczny w państwie polskim cechowała również twórczość proletariacką. Wiele wskazuje na to, iż specyficzna atmosfera panująca w latach międzywojennych stwarzała impuls do podjęcia kategorycznej walki z obcym najeźdźcą w latach 1939-1945.

Próba syntezy

Sztuka jest nosicielem określonych treści, które poprzez nią i wraz z nią docierają do ludzi, bywają przyswajane, przeżywane oraz przekazywane sobie nawzajem. W ten sposób stanowi ona czynnik mogący przybliżyć każdej jednostce ogólnoludzkie ideały wolności, patriotyzmu, równości społecznej, pokoju i braterstwa. Przykładem tego są pieśni patriotyczne i rewolucyjne, które zwłaszcza w dziejach naszego narodu odegrały wybitną rolę społeczną.

Przedstawione w rozdziale dane ukazują istnienie ścisłych zależności pomiędzy ewolucją pojęcia patriotyzmu w dziejach naszego narodu a rozwojem pieśni.

Wiele pokoleń Polaków uczyło się patriotyzmu na pieśniach, których treść była wyrazem dążeń wolnościowych narodu. Odzwierciedlały one charakter zrywów narodowych, stanowiąc jedyną w swoim rodzaju kronikę patriotycznych i wolnościowych tradycji. W dramatycznych momentach naszego narodu zawsze towarzyszyła ludziom pieśń - swobodna i buntownicza, patriotyczna i refleksyjna, często agresywna i bezkompromisowa. Zagrzewała do czynów, uosabiając ideały, do których dążono. Już Tadeusz Kościuszko w czasach napoleońskich pisał do Józefa Wybickiego, twórcy naszego hymnu narodowego: "Znasz, ile pieśni entuzjazmu wpajają w dusze ludzi, co dyszą za wolnością, chciej je przeto między współziomkami pomnażać"²²⁰. Pieśni historyczne stanowią wyraz nieprzemijających wartości polskiej kultury,

patriotyzmu, tolerancji, znaczenia wartości moralnych, zwłaszcza sprawiedliwości. Utwory te oddawały hołd bohaterom - polskim powstańcom, żołnierzom i rewolucjonistom. Wśród różnych nurtów patriotycznych przewijających się w repertuarze pieśniowym, dominował patriotyzm bitewny Polaków, czego świadectwem są liczne pieśni powstałe w dobie powstań narodowych - powstania kościuszkowskiego, listopadowego w roku 1830, styczniowego w roku 1863.

W pieśniach manifestował swoją obecność istotny nurt patriotyzmu rewolucyjnego Polaków, który jednoczył dążenia do wolności narodowej i niepodległości państwowej z walką o wyzwolenie społeczne. Ten nurt zapoczątkował kształtowanie się współczesnego patriotyzmu socjalistycznego.

Nowa ekspresja uczuć patriotycznych wyraziła się w pieśniach powstałych w okresie II Rzeczypospolitej. Patriotyzm emocjonalny Polaków zrodzony w atmosferze odzyskania niepodległości wywarł swoje piętno na postawie bojowej społeczeństwa polskiego w dniach tragicznego września oraz w okresie okupacji hitlerowskiej.

Tak jak dawniej polska pieśń historyczna była ważnym czynnikiem w obronie i umacnianiu narodowości polskiej, tak dzisiaj może odegrać kapitalną rolę w wychowaniu patriotycznym młodego pokolenia.

PRZYPISY

¹Karol Kotłowski, Rzec o wychowaniu patriotycznym, Wrocław 1974 s.22

²Ibidem, s.22

³Ibidem, s.23

⁴Stanisław Ossowski, Analiza socjologiczna pojęcia ojczyzny, W: Dzieła, tom III, Warszawa 1967 PWN, s.210

⁵Marian Szczegóła, Upowszechnianie postępowych tradycji narodu polskiego, w: B. Ratuś /red/ Problemy obywatelskiego,

- patriotycznego i internacjonalistycznego wychowania społeczeństwa, Warszawa 1978 s.99
- ⁶St.Ossowski, Problemy 1945, nr 1 s.24
 - ⁷J.Wiatr, Społeczeństwo, Wstęp do socjologii systematycznej, Warszawa 1964 s.286
 - ⁸J.Wiatr, Socjologiczna problematyka narodu i ojczyzny, W: Kwartalnik Pedagogiczny 1966, nr3, s.20
 - ⁹M.Szczegóła, op.cit. s.99
 - ¹⁰J.Wojtyński, Patriotyzm jako powinność i jako postawa, W: Ruch Pedagogiczny 1976 /lipiec-sierpień/ nr 4, s.422
 - ¹¹Ibidem, s.423
 - ¹²Ibidem, s.424
 - ¹³Ibidem, s.425
 - ¹⁴Ibidem, s.427
 - ¹⁵I.Jundziłł, O wychowaniu patriotycznym dzieci, Warszawa 1969 s.9
 - ¹⁶Por. M.Klimowicz, Oświecenie, Warszawa 1973, s.365-411; J.A.Gierowski, Historia Polski 1764-1864, Warszawa 1984 s.74-82 i inne
 - ¹⁷B.Leśnodorski, Państwo jako czynnik rozwoju, W: Dziejów Polski blaski i cienie, s.225-226
 - ¹⁸Ibidem, s.229
 - ¹⁹Postanowienia konstytucyjne zawiera m.in. praca J.A.Gierowskiego, op.cit. s.84-85
 - ²⁰J.Życzkowski, Śpiewnik szkolny cz.I, Kraków /b.r./ s.40.
Autor podaje, iż pieśń ta powstała 3 maja 1792 roku z okazji uroczystości złożenia kamienia węgielnego pod Kościół Opatrzności w Warszawie.
 - ²¹J.Marcinkiewicz, Historia w poezji, Warszawa 1965 s.667
 - ²²"Na Dzień 3-Maja Szczęśliwie Doszłej Konstytucji Kraju",

- muzyka W. Bogusławski, słowa Fr. Karpiński / J. Marcinkowski, op.cit. s.178/
- ²³ Ibidem, s.178
- ²⁴ "Polonez 3-Maja", słowa według Horoszkiewicza, kompozytor nieznany / J. Życzkowski, op.cit. s.41/
- ²⁵ "Pieśń na dzień 3-maja", muzyka M. Kamiński, słowa autor nieznany, J. Prosnak, Dawna polska pieśń wojenna, żołnierska i patriotyczna; W: Śpiew w szkole 1966 nr 3 s.85
- ²⁶ "Hymn na rocznicę 3-Maja", słowa I. Krasicki, kompozytor nieznany / J. Prosnak, ibidem, s.85/
- ²⁷ J. Prosnak, Siedem wieków pieśni polskiej, Warszawa 1979 s.86; por. także Fr. Barański, Pieśni patriotyczne i narodowe, Lwów 1893 s.94-95
- ²⁸ "Marsz Polski" słowa D. Książnin, melodia na znaną francuską melodię "Ca ira" cyt. za Wawrzykowska-Wierciochowa, Polska pieśń rewolucyjna, Warszawa 1970 s.18: Pieśni żołnierskie. Muzeum Czartoryskich w Krakowie. Rękopis 938 s.587 i inne
- ²⁹ "Pieśń obozowa z roku 1792", autor słów i melodii nieznany, / J. Prosnak, Siedem wieków... op.cit. s.87/
- ³⁰ Szczegóły na ten temat zawiera praca J.A. Gierowskiego, Historia Polski 1764-1864, Warszawa 1984 s.90
- ³¹ Postanowienia Uniwersału są umieszczone w pracy J.A. Gierowskiego, ibidem, s.94
- ³² Ibidem, s.94 / Same oddziały Kosynierów w niektórych momentach, na przykład w bitwie pod Szczekocinami, dochodziły do 6 tysięcy ludzi; oblicza się, że podczas całego powstania działało około 800 ugrupowań chłopskich. Udział chłopów w powstaniu w pełni uzasadniał hasło, które znalazło się na sztandarach; "Żywią i bronią"/
- ³³ T. Łepkowski, Polska - narodziny nowoczesnego narodu 1764-1870, Warszawa 1976 s.512

- 34 Nastrojom rewolucyjnym ludu warszawskiego towarzyszyła słynna pieśń francuska pt. "Ca ira" /To nadejdzie/; popularność zyskała przeróbka pieśni francuskiej "Carmagnole" oraz francuska "Marsylianka". Szczegółowe informacje na ten temat zamieszczono między innymi w: Wawrzykowska-Wierciochowa, Polska pieśń rewolucyjna, Warszawa 1970 s.15-38; por. także Klimowicz, Oświecenie, Warszawa 1975 s.411-412; R.Kaleta, Poezja antytargowicka i jakobińska, w: Pamiętnik Literacki 1950 XLI, z.3-4 s.936 i inne
- 35 "Pieśń żołnierska", przeróbka Marsylianki, autor słów nieznany, podaję za: J.Proszak, Siedem wieków pieśni polskiej, Warszawa 1979, s.99 i Wawrzykowska-Wierciochowa, op.cit. s.23
- 36 "Krakowiak z 1794 roku", melodia ludowa, słowa ludowe J.Życzkowski, Śpiewnik szkolny cz.I. Pieśni treści historycznej, Kraków /b.r./ s.47-48
- 37 "Krakowiak Kosynierów", melodia ludowa, autor słów nieznany, J.Barański, Pieśni patriotyczne i narodowe, Lwów 1893 s.119
- 38 "Krakowiak Kościuszki" autor melodii i słów nieznany; R.Rutkowski, Śpiewamy piosenki, Kraków 1947 s.66
- 39 "Śpiew włościan krakowskich", melodia K.Hoffmann, słowa ludowe, /J.Życzkowski, op.cit. s.49-50/
- 40 "Pieśń ludu z roku 1794", autor słów i melodii nieznany, /J.Barański, op.cit. s.145/
- 41 "Krakowiak Kościuszki", autor słów i melodii nieznany /J.Marcinkiewicz, Historia w poezji, Warszawa 1965 s.204; informacje o polonezach i piosenkach o Kościuszcze zawiera praca Zb.Adrjańskiego, Pieśni sercu bliskie, Warszawa 1976 s.30-37/
- 42 "Pieśń Kosynierów", autor słów i melodii nieznany, /J.Życzkowski, op.cit. s.127/
- 43 J.A.Gierowski, op.cit. s.127
- 44 E.Rogalski, Tradycje polskich pieśni rewolucyjnych i robotniczych, w: Ideologia i Polityka 1983, nr 4 s.141

- ⁴⁵ J. Wybicki napisał we Włoszech w 1797 roku tekst Mazurka, jako Pieśń Legionów Polskich do znanej melodii starego mazurka ludowego. Dzieje tej pieśni zawiera praca Wawrzykowskiej-Wierciochowej, op.cit. s.44-64; Wawrzykowska-Wierciochowa, *Pieśń nadziei i zwycięstwa*, Warszawa 1985 oraz inne
- ⁴⁶ J. Marcinkiewicz, op.cit. s.211
- ⁴⁷ por. J. Barański, op.cit. s.53-62; opinie na temat Mazurka... zebrał Zb. Adrjański, *Pieśni...*, op.cit. s.26-29
- ⁴⁸ J. Pachański, *Jeszcze Polska nie zginęła*, Warszawa 1972 s.13
- ⁴⁹ J. A. Gierowski, op.cit. s.124
- ⁵⁰ S. Kieniewicz, *Historia Polski 1795-1918*, Warszawa 1983 s.30-31
- ⁵¹ A. Bocheński, *Rzecz o psychice narodu polskiego*, Warszawa 1986
- ⁵² Problemy utworzenia organizacji Księstwa Warszawskiego zawarte są między innymi w pracy J. A. Gierowskiego, op.cit. s.133-136
- ⁵³ Interpretację takiej postawy Polaków związanej emocjonalnie z kultem Napoleona zawiera praca A. Bocheńskiego, op.cit. s.18-19
- ⁵⁴ J. Prosnak, op.cit. s.108
- ⁵⁵ Ibidem, s.108
- ⁵⁶ Ibidem, s.108
- ⁵⁷ Pieśń pochodzi z libretta komedio-opery pt. "Pożegnanie", autor Dmyszewski, cyt. za J. Prosnakiem, op.cit. s.108
- ⁵⁸ Ibidem, s.108
- ⁵⁹ "Śpiew ochotników" autor melodii i słów nieznanymi; J. Horoszkiewicz, *Echa minionych lat*, Lipsk 1889 s.28
- ⁶⁰ "Książę Józef" melodia ludowa, autor słów nieznanymi / J. Życzkowski, op.cit. s.55/

- ⁶¹Genezę pieśni poświęconych Józefowi Poniatowskiemu przedstawia praca St.Lanna, Książę Józef, Lwów /b.r./
- ⁶²"Marsz ks.Józefa", autor słów nieznanym, melodia z roku 1794; J.Życzkowski, op.cit. s.57
- ⁶³Inspiratorem Śpiewów historycznych był Stanisław Staszic. Na jednym z posiedzeń Towarzystwa Przyjaciół Nauk zaproponował napisanie pieśni o tematyce historycznej. Istniejący wówczas podręcznik pt. "Historia książąt i królów polskich zebrana w 1767 roku" napisany przez Teodora Wagę był już zdezaktualizowany. Cyt. za J.Proszak, op.cit. s.109
- ⁶⁴J.U.Niemcewicz, Śpiewy historyczne, Warszawa 1948 s.76
- ⁶⁵Ibidem s.8-10
- ⁶⁶Ibidem, s.XII
- ⁶⁷Pojawienie się w 1819 roku trzeciego wydania „Śpiewów historycznych” świadczyło o ich popularności, ponadto muzykę do nich komponowali wybitni kompozytorzy; między innymi K.Kurpiński, M.Szymanowska; por. J.Marcinkiewicz, op.cit. s.628
- ⁶⁸J.A.Gierowski, op.cit. s.181
- ⁶⁹Ibidem s.181-182
- ⁷⁰S.Kieniewicz, op.cit. s.66
- ⁷¹"Bardzo poważną funkcję spełniła w powstaniu drobna szlachta zarówno z Mazowsza i Podlasia, jak i z Litwy, gotowa do wszelkich poświęceń. Również mieszczaństwo - zwłaszcza lud stolicy, a także inteligencja - zaważyło parokrotnie na losach powstania, szczególnie podczas Nocy Listopadowej. /.../ Liczny był udział mieszczan w walce zbrojnej. Także chłopcy mimo niechęci do ziemiaństwa i popierającego go rządu powstańczego - byli tą warstwą, na którą spadał główny ciężar walki toczonej z najwyższym poświęceniem! Jakkolwiek powstanie objęło tylko obszary -zaboru rosyjskiego, pobudziło do ofiar i działalności patriotycznej także ludność polską pod panowaniem pruskim i austriackim"-cyt.za J.A.Gierowskim, op.cit. s.193-194

- ⁷²Por. Śpiewniki: J. Barańskiego, op.cit. s.33;
J. Życzkowskiego op.cit. s.60-85; J. Prosnaka, op.cit. s.139
i inne
- ⁷³"Polska powstająca" kompozytor A. Auber, autor słów K. Gaszyński /J. Barański op.cit. s.173/
- ⁷⁴"Bard Nadwiślański" - czasopismo ukazujące się od grudnia 1830 r w Warszawie. Z inicjatywy Towarzystwa Patriotycznego ukazywała się w Warszawie przez kilka tygodni w czasie Powstania listopadowego gazeta dla wojsk pt. "Szczerbiec", mająca na celu podniesienie ducha wśród żołnierzy poprzez piosenki patriotyczne, opisy dziejów ojczystych itp.
(/J. Prosnak, op.cit. s.139)
- ⁷⁵"Śpiew o Ojczyźnie" autorzy słów i melodii nieznani /J. Barański op.cit. s.168/
- ⁷⁶"Marsz na cześć obrońców Ojczyzny", autor słów R. Suchodolski, autor melodii nieznany /J. Barański, op.cit. s.176/
- ⁷⁷Ibidem, s.176
- ⁷⁸"Mazur Dwernickiego", autor słów Wincenty Pol, autor melodii nieznany /ibidem, s.68/
- ⁷⁹"Pieśń Ułanów", autor słów Wincenty Pol, autor melodii nieznany. /J. Życzkowski, op.cit. s.70/
- ⁸⁰J. Barański, op.cit. s.97
- ⁸¹bitwa pod Ostrołęką w pieśni pt. "Krakus" /ibidem, s.71/,
bitwa pod Modlinem w "Pieśni o zajęciu Modlina" /J. Barański, op.cit. s.53
- ⁸²Strofa z pieśni "Pola Grochowskie" /J. Barański, op.cit. s.97/
- ⁸³Strofa z utworu pt. "Pieśń ułanów" /J. Życzkowski, op.cit. s.71/
- ⁸⁴Fragment z pieśni "Marsz obozowy", słowa Jędrzej Słameczyński, autor melodii K. Kurpiński /J. Życzkowski, op.cit. s.69/, Pieśń ta została odśpiewana po raz pierwszy w Teatrze Narodowym 8 lutego 1831 roku, gdy wódz naczelny odjeżdżał do obozu.

- 85 "Mazur Ex-dyktatora", autorzy słów i melodii nieznanymi.
/J. Barański, op.cit. s.90/
- 86 Ibidem, s.46 /"Święta miłości kochanej Ojczyzny", autor słów
Ignacy Krasicki/
- 87 Ibidem, s.46
- 88 "Mazur Podolski z roku 1830", autor słów Maurycy Gosławski,
autor melodii nieznanymi /J. Barański, op.cit. s.71/
- 89 "Dalej bracia do bułata" /Śpiew rewolucyjny z roku 1830/,
autor słów Rajnold Suchodolski, autor melodii nieznanymi
/Ibidem, s.46/
- 90 "Białe orle", słowa Wincenty Pol, autor melodii nieznanymi
/Ibidem, s.189/
- 91 "Piękna nasza Polska cała", słowa Wincenty Pol, autor melo-
dii nieznanymi /Ibidem, s.184/
- 92 "Bracia rocznica", słowa Wincenty Pol, autor nieznanymi,
/Ibidem, s.143/
- 93 "Pieśń legionistów Litewsko-Wołyńskich", autor słów Franci-
szek Kowalski, autor melodii nieznanymi /Ibidem, s.115/
- 94 "Wspomnienie o wyprawie Wołyńskiej", autor słów nieznanymi,
autor melodii nieznanymi, /Ibidem s.100/
- 95 "Śpiewy jazdy Litewsko-Wołyńskiej", autor słów Franciszek
Kowalski, melodia ludowa /Ibidem, s.80-81/
- 96 J.A.Gierowski, op.cit. s194
- 97 "Warszawianka" autor słów Casimir Delavigne, polski przekład
Bruno Kiciński, K.Sienkiewicz, autor melodii K.Kurpiński.
Jak podaje J.Znamierowska /Liryka powstania listopadowego,
Warszawa 1930, s.23 /pieśń ta zdobyła popularność dzięki
świetnemu przekładowi K.Sienkiewicza, który odznacza się
silniejszą ekspresją uczuciową, walorami formy i rytmu
wiersza.

- 98 J. Barański, op.cit. s.141
- 99 "Walecznych tysiąc opuszcza Warszawę" - autor słów polskich J.Kamiński, melodia francuska, autor Józef Denis Doche /J.Życzkowski, op.cit. s.81-82/
- 100 Ibidem, s.82
- 101 "Czarna sukienka" - autor słów K.Gaszyński, autor melodii nieznany/Ibidem, s.90-91/
- 102 "Śpiew z mogiły", autor słów W.Pol, muzyka A.Ziętkiewiczówna /1831/Ibidem s.82-83/
- 103 "Modlitwa za poległych", autor słów nieznany, kompozytor melodii Fr.Chopin /Ibidem, s.84-85/
- 104 Ibidem, s.83
- 105 "Szlachta w roku 1831" - autor słów Gustaw Ehrenberg, autor melodii przypuszczalnie T.Auber, W: Wawrzykowska - Wierciocho-
wa, op.cit. s.110 /J.Barrański, op.cit. s.123/
- 106 Zb.Adrjański, Pieśni i piosenki na różne okazje, Warszawa 1976, s.18
- 107 Ibidem, s.18
- 108 Ibidem s.18
- 109 Z ideologicznego punktu widzenia na większą uwagę zasługuje tutaj dorobek lewego skrzydła Wielkiej Emigracji, a więc zarówno Towarzystwo Demokratyczne Polskie, które wysunęło program liberalno-demokratyczny /uwłaszczenie chłopów, wspólna walka szlachty i mas chłopskich o niepodległość/, jak też rewolucyjnych demokratów, zjednoczonych w Gromadach Ludu Polskiego; ci ostatni domagali się wspólnej własności ziemi i uważali, że odzyskanie niepodległości możliwe jest jedynie w drodze rewolucji społecznej, w czasie której zastosowany zostanie wobec przeciwników terror według wzorów jakobińskich. /J.A.Gierowski, op.cit. s.299-301; A.Sikora, Gromady Ludu Polskiego, Warszawa 1974 s.28.35/

- 110 J.A.Gierowski, op.cit. s.299
- 111 S.Kieniewicz, op.cit. s.170
- 112 Ibidem s.170
- 113 Ibidem s.203
- 114 "Krakowiak z roku 1845", autor słów nieznany, autor melodii nieznany /J.Barański, op.cit. s.123 /
- 115 Ibidem s.122
- 116 "Chorał", autor słów K.Ujejski, autor melodii Józef Nikorowicz /J.Życzkowski, op.cit. s.85/, Jak podaje J.Z.Jakubowski - Chorał pochodzi z modlitewnych liryków pt. "Skarga Jeremiego" /1848/ wydanych anonimowo w Paryżu /J.Z. Jakubowski, Literatura polska od średniowiecza do pozytywizmu, Warszawa 1974 s.456/
- 117 Ibidem s.85
- 118 "Marsz Mierosławskiego", słowa Ludwik Mierosławski, melodia na nutę chóru weselnego z opery Donizettiego "Łucja z Lammermoor" /J.Barański, op.cit. s.132/. Jak podaje Wawrzykowska-Wierciochowa /op.cit. s.132/ pieśń tę nazywano "Marszem 1848 roku", "Hymnem rewolucyjnym", pieśnią bojową "Do broni ludy"
- 119 Jan Barański, op.cit. s.126
- 120 Ibidem, s.126
- 121 Ibidem s.126
- 122 W/g Wawrzykowskiej-Wierciochowej /op.cit. s.144/ śpiewali go w przekładzie francuskim i niemieckim żołnierze republikańscy armii badeńskiej i bawarskiej w 1849 roku; rozległ się również podczas rewolucji 1905-1907 roku
- 123 J.A.Gierowski, op.cit. s.258-262
- 124 "Pieśń Bema z roku 1848", autor słów nieznany, melodia ludowa /J.Życzkowski, op.cit. s.87 /

- ¹²⁵"Co to za gwar" /Pieśń Bema z roku 1848/; J.Baraniński, op.cit. s.107
- ¹²⁶Ibidem, s.107
- ¹²⁷"Pieśń młodej wiary", autor słów M.Romanowski, melodia pieśni Żyryndystów /J.Proznak, op.cit. s.161-162/
- ¹²⁸J.Baraniński, op.cit. s.196
- ¹²⁹"Sześć śpiewów", autor słów M.Ilnicka, kompozytor melodii St.Moniuszko /J.Proznak, op.cit. s.155/
- ¹³⁰St.Kieniewicz, op.cit. s.233
- ¹³¹Jak podała autorka /B.Osmólska-Piskorska, Powstanie styczniowe w twórczości Józefa Kraszewskiego, Toruń 1963 s.17/ student Karol Nowakowski zaintonował te pieśni zabronione przez cenzurę
- ¹³²J.Kraszewski, Sprawa Polska w roku 1861, Paryż /b.r./ s.9; pisarz przytoczył następujący fakt z manifestacji w rocznicę listopadową: "Ci co przyszedli tu jako ciekawi tylko, niedowierzający, wrócili wzruszeni: nie było oka co by nie płakało, piersi której by jęk nie otworzył".
- ¹³³Monografię tej pieśni opracował: Bogdan Zakrzewski, Boże coś Polskę, Wrocław-Warszawa 1983
- ¹³⁴"Boże coś Polskę" - autor słów A.Feliński, stara melodia kościelna /J.Życzkowski, op.cit. s.89/; autor w komentarzu podaje, iż pieśń ta napisana na rocznicę Królestwa Kongresowego miała następujące zakończenie: "Przed Twe ołtarze zanosim błaganie: Naszego króla /cara rosyjskiego/ zachowaj nam Panie", Po odzyskaniu niepodległości zakończenie brzmiało: "Ojczyznę wolną pobłogosław Panie"
- ¹³⁵Termin pochodzi z artykułu W.Wojtyńskiego, Patriotyzm - jako powinność i jako postawa, W: Ruch Pedagogiczny 1976 z.4 s.424
- ¹³⁶J.A.Gierowski, op.cit., s.305, 299-300

- 137 Zob.: Śpiewniki J.Życzkowskiego, J. Barańskiego; por. Wawrzykowska-Wierciochowa, op.cit. s.150
- 138 J. Prosnak, op.cit. s.167
- 139 "Pobudka", autor słów M. Romanowski, melodia zbliżona do francuskiej Marsylianki /A. Bełcikowska, Powstanie styczniowe, Warszawa 1931; por. Wawrzykowska-Wierciochowa, op.cit. s.151
- 140 S. Kieniewicz, op.cit. s.246
- 141 A. Bełcikowska, op.cit. s.23
- 142 "W las" - autorzy melodii i słów nieznani /J. Barański, op.cit. s.75/
- 143 Ibidem, s.75
- 144 "Śpiew powstańców Langiewicza", słowa pieśni są trawestacją utworu z 1848 roku pt. "Co to za gwar" /J. Barański, op.cit./
- 145 "Marsz trupiarzy", pieśń ta zarówno w tekście, jak i w melodii nawiązuje do pieśni G. Ehrenberga "Gdy naród na pole" /Ibidem s.124/
- 146 Ibidem, s.124
- 147 "Marsz Czachowskiego", był śpiewany na melodię "Jeszcze Polska nie zginęła", autor słów nieznany /ibidem, s.210/
- 148 Ibidem, s.211
- 149 "Piosenka ułana z 1863 roku", autor słów Karol Świdziński, utwór śpiewano na melodię "Tam na błoniu błyszczą kwiecie" z 1830/31 roku /Fr. Barański, Jeszcze Polska nie zginęła, Lwów 1912 wydanie VI s.134
- 150 "Witaj dzielny Marianie" - pieśń śpiewana na melodię "Jeszcze Polska nie zginęła", autor słów nieznany /J. Prosnak, Pieśni powstania 1863 r. W: Śpiew w szkole 1963 nr 1 s.4/
- 151 "Marsz powstańców Langiewicza", stara melodia żołnierska, autor słów nieznany /J. Życzkowski, op.cit. s.90;

genezę pieśni przedstawił Wacław Borowy, "Pieśń o rozko-
szach żołnierskich" W: Pamiętnik Literacki 1950,
s.833-840

- ¹⁵²"Pieśń oddziału Jeziorańskiego", autor słów Wincenty
Pol, autor melodii nieznany /J.Barański, op.cit. s.92/
¹⁵³"Do broni dzielny narodzie", autor słów i melodii niez-
nany, /Ibidem, s.152/
¹⁵⁴"Pieśń strzelców", autor słów i melodii Ludwik Anczyc,
/J.Życzkowski, op.cit. s.94/
¹⁵⁵Ibidem, s.94
¹⁵⁶"Marsz Żuawów", autor słów Włodzimierz Wolski, autor melo-
dii nieznany /ibidem, s.97/; Pieśń - jak podaje Wawrzykow-
ska-Wierciochowa-/op.cit. s.163/ powstał w obozie pod Ojco-
wem, gdzie formował się na wzór francuski pułk Żuawów
Śmierci, pod dowództwem pułkownika Franciszka Rochebrun-
przyjaciela Polski. Żuawami nazywano żołnierzy piechoty
francuskich wojsk kolonialnych, formowanych w Algierii w la-
tach 1831-1870. Po arabsku żuawa nazywał się jeden ze szcze-
pów Kobylów osiadłych w pół.Afryce, sławnych z waleczności.
¹⁵⁷J.Barański, op.cit. s.147
¹⁵⁸"Marsz powstańców", autor słów W.Wolski, autor melodii nie-
znany, Ibidem, s.171
¹⁵⁹J.Buszko, Historia Polski 1864-1948, Warszawa 1984 s.120
¹⁶⁰St.Kieniewicz, op.cit. s.337-342
¹⁶¹K.Marks, F.Engels, Manifest Komunistyczny, W: K.Marks,
F.Engels, Pisma wybrane, T.I, Warszawa 1949 s.27,42
¹⁶²"Międzynarodówka", słowa Eugeniusz Pottier, melodia Piotr
Degeyter /J.Bednarowicz, Walka i pieśń, Warszawa 1968
s.11-13/; O narodzinach i rozpowszechnianiu się pieśni po
świecie pisze między innymi Wawrzykowska-Wierciochowa w
artykule pt. "Międzynarodówka", W: Śpiew w Szkole 1965
nr 4 s.122-128

- 163 J. Bednarowicz, op.cit. s.11
- 164 "Czerwony sztandar", słowa Bolesław Czerwiński, melodia na motywach Le Drapeau Rouge /Ibidem, s.15; Zbigniew Adrjański, op.cit. s.82; St.Klonowski, Polska poezja rewolucyjna 1878-1945, Warszawa 1966 s.5 i inne /Słowa pieśni napisał Bolesław Czerwiński na wzór tekstu francuskiej pieśni rewolucyjnej pt. "Le Drapeau rouge" zrodzonej w dniach Komuny Paryskiej 1871 roku. Melodię zaś strawestował inny socjalista lwowski, Jan Kozakiewicz, wzięwszy pewne motywy ze wspomnianej pieśni; fakty podano za: St.Klonowski, op.cit. s.43; B.Zakrzewski, Sztandar i. Krew, Wrocław 1982 s.14-18
- 165 Zb.Adrjański, op.cit. s.83
- 166 "Warszawianka", słowa Wacław Świącicki, melodia na motywach Marsza Żuawów z roku 1863 /Zb.Adrjański, op.cit. s.76/
- 167 Ibidem, s.22; pieśń doczekała się wielu opracowań monograficznych; por.: B.Zakrzewski, op.cit. s.185-201
- 168 Ibidem s.22
- 169 E.Rogalski, op.cit. s.144
- 170 "Na barykady", słowa Ignacy Rzońca, autor melodii nieznaney /St.Klonowski, op.cit.s.187/; w/g autora pieśń "Na barykady" jest anonimowa; natomiast Wawrzykowska-Wierciochowa zidentyfikowała autorstwo pieśni przypisując ją J.Rzońcy /Wawrzykowska-Wierciochowa, op.cit. s.284/
- 171 "Dziś twoje święto ludu roboczy" /Na dzień 1-szego Maja/, słowa Żmogus, melodia Warszawianki /St.Klonowski, op.cit. s.133/
- 172 Ibidem s.133
- 173 "Mazur Kajdaniarski", słowa Ludwik Waryński, melodia na motywach "Bracia rocznica" /Zb.Adrjański, op.cit. s.26/ Pieśń ta posiada opracowania monograficzne; por. B.Zakrzewski, op.cit. s.132-184, Wawrzykowska-Wierciochowa, op.cit.

s.220-235. B.Zakrzewski polemizuje z autorką na temat ukazania się pierwodruku Mazura i nie uznaje argumentacji autorki ze względu na jej nienaukowość, brak rzetelnych źródeł, ponadto wiezie spór na temat czasu powstawania poszczególnych zwrotek, jak i autorstwa pieśni. Badacz sądzi, iż „Mazur Kajdaniarski” stanowi własność ogółu proletariatu z prymatem inicjalno-twórczym Waryńskiego. J.Prośniak /op.cit. s.178/ podaje, iż pieśń ta melodią nawiązuje do pieśni „Bracia rocznica”. Według Zb.Adrjańskiego /op.cit. s.98/ pierwotny Mazur ukazał się nielegalnie w wydanej numerze „Robotnika” /1899/

174 Zb.Adrjański, op.cit. s.26

175 Kolęda robotnicza, słowa i melodia nieznane /St.Klonowski, op.cit. s.128/

176 Ibidem, s.128

177 „Hej naprzód”, autorzy słów i melodii nieznanymi /E.Kalicka, Polskie pieśni rewolucyjne z lat 1918-1939, Warszawa 1960 s.64 /

178 „Rota”, słowa Maria Konopnicka, kompozytor melodii F.Nowowiejski /Zb.Adrjański, op.cit. s.31/. Po raz pierwszy pieśń odśpiewano w Krakowie podczas odsłonięcia pomnika Grunwaldzkiego w 1910 roku, w pięćsetną rocznicę bitwy pod Grunwaldem /Zb.Adrjański, Pieśni... op.cit. s.100/. Muzyka - jak podają F.K.Nowowiejscy /Śpiew w Szkole 1958 nr 1 s.6/ „uskrzydliła poezję i przemieniła ją w hymn bojowy śpiewany przed bitwą pod Lenino i w czasie zaślubin polskiego żołnierza z morzem”

179 Zb.Adrjański, op.cit. s.31

180 „Pieśń Czerwonego Pułku Warszawy”, słowa Adam Koziarski /Bogdan Żyrowik/, melodia „Roty” skomponowanej przez F.Nowowiejskiego /St.Klonowski, op.cit. s.247/. Pieśń powstała w związku z utworzonym po zwycięstwie Rewolucji Październikowej „Czerwonym Pułkiem Rewolucyjnej Warszawy.”

- Pułk ten powstał wiosną 1918 roku, jako jedna z pierwszych jednostek Armii Czerwonej, przemianowana później na Warszawski Pułk Zachodniej Dywizji Strzelców. Trzon jej stanowili Polacy z grup SDKPiL i PPS-lewicy w Rosji /Wawrzykowska-Wierciochowa, op.cit. s.327-328/
- 181 St.Klonowski, op.cit. s.247
- 182 Ibidem s.248
- 183 Obszerną analizę stosunku lewicowej inteligencji do Piłsudskiego daje L.Chajna: Wstęp, W: Materiały do historii Klubów Demokratycznych i Stronnictwa Demokratycznego w latach 1937-1939 cz.I, Warszawa 1964 s.115-130
- 184 "Kto cię wołał legionisto", słowa Jadwiga z Łobzowa, melodia Antoni Chlondowski /J.Życzkowski, op.cit. s.109/
- 185 "Komendant", słowa nieznane, melodia ludowa /Ibidem s.111/
- 186 "Komendancie nasz", słowa Adam Kowalski, melodia J.Życzkowski /ibidem s.112/
- 187 Ibidem s.112
- 188 "Pieśń Legionów", słowa A.Sygrycy, melodia Apolinary Kurpiński, Pieśń o Józefie Piłsudskim, Zamość 1920 s.29/
- 189 "Jeszcze Polska nie zginęła", autor słów nieznany /Ibidem s.20-30/
- 190 Ibidem s.169/
- 191 "Bywaj luba zdrowa", autor słów nieznany, melodia nieznana. /Śpiewnik dla dzielnych synów i cór Polaki, Toruń, nakład drukarni S.Buszczyńskiego /b.r. s.20/
- 192 Józef Piłsudski. Pisma zbiorowe, T.V, Warszawa 1937 s.117; autor wystąpienia stwierdził: "Idą czasy, których znamieniem będzie wyścig pracy, jak przedtem był wyścig żelaza, jak przedtem był wyścig krwi /.../ Kto w tym wyścigu większe dowody wytrzymałości złoży, ten w najbliższych czasach będzie zwycięzcą".

- 193 "Za naszym Wodzem", słowa Rajmund Prągiowski, melodia B.W.Walewski /J.Życzkowski, op.cit. s.121/
- 194 "Polski przemysł niech nam żyje", autorzy słów i melodii nieznani /Śpiewnik Narodowy, nakład Karola Jansena w Kewelar /b.r./, Kraków i Kewelar. s.28
- 195 Powstanie Wielkopolskie wybuchło na skutek prowokacyjnego zachowania się oddziałów niemieckich podczas przyjazdu Paderewskiego do Poznania w dniu 27 grudnia 1918 roku. W ciągu paru dni powstanie rozszerzyło się do granic Dolnego Śląska i pasa nadnoteckiego. Na górnym Śląsku doszło do powstania 17 sierpnia 1919 roku, powtórnie 20 sierpnia 1920 roku; trzecie powstanie wybuchło 3 maja 1921 roku i zakończyło proces formowania się granic odrodzonego państwa polskiego
- 196 "Biegną tysiące druhów do Poznania", słowa Roman Wilkanowicz, melodia nieznana; J.Ratajczak, Krople wrzącej krwi, Powstanie Wielkopolskie w poezji i pieśni, Poznań 1978 s.114
- 197 "Apel", słowa R.Wilkanowicz, melodia nieznana /Ibidem s.115/
- 198 "Do broni! wszyscy do broni", słowa R.Wilkanowicz, melodia nieznana /Ibidem s.117/
- 199 "Marsz, marsz Polacy", słowa nieznane, melodia nieznana; Piotr Świerc, Śpiewnik śląskich pieśni powstańczych, Instytut Śląski w Opolu 1980 s.100
- 200 "Powstańcy naprzód, hej w szeregi", autor słów i melodii nieznany /Ibidem s.86/
- 201 "Idą powstańcy znów na bój", autor słów i melodii nieznany /Ibidem s.102/
- 202 J.Buszko. op.cit. s.215-216
- 203 Zagadnienie to szerzej omawia J.Buszko, W: ibidem, s.244-246
- 204 "Marsz powstańców krakowskich", słowa Bruno Jasiński, melodia Jan Dubowski /F.Kalicka, Polskie pieśni rewolucyjne z lat 1919-1939, Warszawa 1950 s.83; por. także: St.Klonono-

- wski, Polska poezja rewolucyjna 1878-1945, Warszawa 1966 s.401/. W pieśni tej druga strofa brzmi: "O Polską Republikę Rad"
- 205 "Wy nas nie straszcie", słowa Stanisław Gąsiorowski, melodia nieznana /J.Klonowski, op.cit. s.258-259/
- 206 "Chłopie, chłopie wstań z barłogu", słowa St.Gąsiorowski, na melodię Wołga, Wołga /ibidem, s.259/
- 207 "Pieśń oraczy", słowa St.Gąsiorowski, na melodię "Gdy naród do boju" /F.Kalicka, op.cit. s.84-85/
- 208 J.Buszko, op.cit. s.299
- 209 "Międzynarodówka młodzieży", słowa J.Leszczyński-Leński, na melodię Międzynarodówki E.Pottiera /St.Klonowski, op.cit. s.257/
- 210 "Bije już walki godzina", słowa J.Koen, na melodię Smeło towarzyszczi w nogu /St.Klonowski, op.cit. s.299/
- 211 "Pieśń walki i pracy", autor słów nieznany, na melodię z filmu "Świat się śmieje" /F.Kalicka, op.cit. s.267/
- 212 "Zdobyczym krokiem" słowa Edward Szymański, melodia Izaak Dunajewski /Zb.Adrjański, Śpiewnik... op.cit. s.143/
- 213 "Jeśliś wypadł", autr słów nieznany, melodia nieznana; /F.Kalicka, op.cit. s.212-213/
- 214 "Regulamin", autor słów nieznany, na melodię "Marsylianki robotniczej" /Ibidem, s.226-227/
- 215 "Niech brzmi nasz śpiew", słowa Janina Bradowska, na melodię "Bądź zawsze gotów" /Ibidem, s.211/
- 216 "Marsz majowy", słowa ułożone przez członków SDKPiL na melodię "Gdy naród do boju" /Ibidem, s.117-118/
- 217 "Na dzień 1-Maja", słowa Żmogus, na melodię "Warszawianki" /ibidem s.107-108/
- 218 "Marsz Dąbrowszczaków", słowa A.Czak, na melodię pieśni rewolucyjnej "Smeło druzja" pochodzącą z 1861 roku

219 Pieśń ta została napisana w Hiszpanii, w okopach. Ochotnicy polscy walczący z wojskami faszystowskimi tworzyli początkowo batalion, który później zamieniono na brygadę im. Dąbrowskiego. Początkowo więc śpiewano: "na front-batalion Dąbrowskiego", por.: Z. Szleyen, Pieśni hiszpańskie, Warszawa 1952 s.53; St. Klonowski op.cit. s.750; J. Proszak, op.cit. s.195; Zb. Adrjański, Śpiewnik...

220 Ibidem s.56

221 Zbigniew Adrjański, Pieśni sercu bliskie, Warszawa 1976 s.26

BIBLIOGRAFIA

A. Pozycje zwarte

1. Adrjański Zb., Pieśni sercu bliskie, Warszawa 1976
2. Anaszkiewicz P.W., Ideały wychowawcze Drugiej Rzeczypospolitej, Warszawa 1978
3. Andrzejewski L., Wojenna pieśń polska, Warszawa 1939
4. Barański Fr., Pieśń patriotyczna i narodowa, Lwów 1893
5. Bartnicka K., Wychowanie państwowe, w: Rozprawy z dziejów oświaty, T.XV, Wrocław 1972
6. Batko W., Pieśni Batalionów Chłopskich, Warszawa 1946
7. Bednarowicz J., Werner S., Żołnierska rzecz, MON 1965
8. Bocheński A., Rzecz o psychice narodu polskiego, Warszawa 1972
9. Chałasiński J., Kultura i naród, studia i szkice, Warszawa 1968
10. Doleżał W., Warszawa w pieśni i piosence, Kraków 1955
11. Gierowski J.A., Historia Polski 1764-1864, Warszawa 1984
12. Gloger L., Pieśni dawne, Warszawa 1905
13. Grzybowski K., Ojczyzna-naród-państwo, Warszawa 1970
14. Grzybowski K., Rzeczy odległe i bliskie, Warszawa 1969
15. Jundziłł I., O wychowaniu patriotycznym dzieci, Warszawa 1969
16. Kalicka F., Polskie pieśni rewolucyjne z lat 1918-1939
Warszawa 1950
17. Kaltenbergh L., Kopczyk zacy chwały żołnierskiej, MON 1966
18. Kaltenbergh L., Za wolność naszą i waszą, MON 1968
19. Kapuścik J., Podgórski J., Poeci żołnierzom 1410-1945,
MON 1970
20. Klimowicz M., Oświecenie, Warszawa 1975
21. Klonowski S., Polska poezja rewolucyjna 1878-1945
Warszawa 1966
22. Konarski F., Historia czerwonych maków, Londyn 1961
23. Kosmowski F., Wspomnienia, Kijów-Warszawa 1902
24. Kotłowski K., Rzecz o wychowaniu patriotycznym, Warszawa 1974

25. Kozłowski J., Pieśń Bolesława Czerwińskiego, KIW 1966
26. Kruk Zb., Pieśni partyzanckie i żołnierskie
27. Lesnodorski B., Państwo jako czynnik rozwoju, W: Dziejów Polski blaski i cienie
28. Lissa Z., Śpiewnik żołnierza, Moskwa 1944
29. Łepkowski T., Polska-narodziny nowoczesnego narodu, Warszawa 1967
30. Makuszyński K., Piosenki żołnierskie, Warszawa 1919
31. Marcinkiewicz J., Historia w poezji, Warszawa 1965
32. Nowowiejscy FIK, Dookoła kompozytora, Poznań 1971
33. Ossowski S., Analiza socjologiczna pojęcia ojczyzny, 1967
34. Pachoński J., Jeszcze Polska nie zginęła, Gdańsk 1975
35. Prosnak J., Siedem wieków pieśni polskiej, Warszawa 1979
36. Ratajczak J., Powstanie Wielkopolskie w poezji i pieśni, Poznań 1978
37. Reiss J., Najpiękniejsza jest muzyka polska, PWM 1958
38. Ruszocki S. i inni, Godło, barwy i hymn Rzeczypospolitej, Zarys dziejów WP 1970
39. Rutkowski B., Śpiewamy piosenki. Zbiór pieśni i piosenek szkolnych, Kraków 1974
40. Sulej M., Byliśmy, jesteście, będziemy, Warszawa 1970
41. Szaliński A., Pieśni wybrane XV-lecia, Warszawa 1961
42. Szewera T., Niech wiatr ją poniesie, Łódź 1978
43. Szul-Skłodrona, Piosenki leguna-tułacza, Warszawa 1919
44. Świerc P., Śpiewnik śląskich pieśni powstańczych, Opole 1980
45. Świrko J., Z pieśnią i karabinem, Warszawa 1979
46. Świrko J., Śpiewnik piosenek harcerskich, Warszawa 1978
47. Wawrzykowska-Wierciochowa D., Polska pieśń rewolucyjna, Warszawa 1970
48. Wiatr J., Polska - nowy naród, Warszawa 1971
49. Wiatr J., Socjologiczna problematyka narodu i ojczyzny, Kwartalnik Pedagogiczny 1966 nr 3
50. Wiatr J., Społeczeństwo. Wstęp do socjologii systematycznej, Warszawa 1964

51. Zakrzewski B., Boże coś Polskę, Wrocław 1983
52. Żukowski M., Henał - wybór pieśni, Lwów 1920
53. Życzkowski J., Śpiewnik szkolny, cz.I, Kraków /b.r./

B. Artykuły

1. Borowy W., Pieśń o rozkoszach żołnierskich, W: Pamiętnik Literacki 1950 z.3-4
2. Kaleta R., Poezja antytargowicka i jakobińska, W: Pamiętnik Literacki 1950 z.3-4
3. Kaltenbergh L., Lira i miecz, czyli o autentyzmie polskiej poezji żołnierskiej, W: Poezja 1973 nr 10
4. Piechnik M., O hymnie państwowym, Śpiew w Szkole 1960 nr 4
5. Prosnak J., Dawna polska pieśń wojenna, żołnierska i patriotyczna, W: Śpiew w Szkole 1966 nr 3
6. Prosnak J., Od Kościuszki do kościuszkowców, W: Śpiew w Szkole 1968 nr 5
7. Prosnak J., Powstanie Listopadowe, W: Śpiew w szkole 1969 nr 1
8. Prosnak J., Powstanie Styczniowe, W: Śpiew w Szkole 1969 nr 2
9. Rogalski E., Tradycje polskich pieśni rewolucyjnych i robotniczych, W: Ideologia i Polityka 1983/4
10. Suzin A., Od "Marsza Żuawów" 1863 do Warszawianki 1905 r., W: Śpiew w Szkole 1960 nr 3
11. Wawrzykowska-Wierciochowa D., Pieśni bojowe z okresu rewolucji 1905-1907 oraz dzieje pieśni "Na barykady" i jej autora, W: Śpiew w Szkole 1970 nr 1
12. Wawrzykowska-Wierciochowa D., Pieśni powstania 1863 r., W: Śpiew w Szkole 1963 nr 1
13. Wawrzykowska-Wierciochowa D., "Mazur Kajdaniarski" L.Waryńskiego, W: Śpiew w Szkole 1960, nr 2
14. Wawrzykowska-Wierciochowa D., Od pieśni powstańczej do rewolucyjnej, W: Śpiew w Szkole 1967 nr 4

15. Wawrzykowska-Wierciochowa D., Sto dwadzieścia pięć lat w służbie idei, W: Śpiew w Szkole 1961 nr 3
16. Wawrzykowska-Wierciochowa D., O czystość polskiej pieśni historycznej, W: Śpiew w Szkole 1962 nr 1
17. Wawrzykowska-Wierciochowa D., Marsz rewolucyjny z 1848 roku Ludwika Mierosławskiego, W: Śpiew w Szkole 1962 nr 3
18. Wawrzykowska-Wierciochowa D., Mazurek Dąbrowskiego, W: Śpiew w Szkole 1964 nr 4
19. Wawrzykowska-Wierciochowa D., "Marsylianka" i jej rola w polskim ruchu postępowym, W: Śpiew w Szkole 1961 nr 5